

Vapaus Valita: Toimintamalli ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen ympärivuorokautisessa palveluasumisessa

Kirsi Rusila

Kuva: Esperi Care Oy, käytetty luvalla

2024 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Vapaus Valita: Toimintamalli ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen ympäri-
vuorokautisessa palveluasumisessa

Kirsi Rusila

Johtaminen ja kehittäminen

sosiaali- ja terveysalan muutoksessa

Opinnäytetyö

joulukuu 2024

Kirsi Rusila

Vapaus Valita: Toimintamalli ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen ympärivuorokautisessa palveluasumisessa”

Vuosi

2024

Sivumäärä

79

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää toimintamalli, joka tukee ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista ja helpottaa työntekijöiden työtä ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Kehittämishanke toteutettiin Esperri Care Oy:n toimeksiannosta eräässä hoivakodissa, jossa asukkaat olivat ilmaisseet halunsa osallistua aktiivisemmin heitä koskevaan päätöksentekoon.

Kehittämistehtävänä oli kartoittaa konkreettiset asiat, joista ikääntyneet haluavat päättää itse, sekä selvittää, miten työntekijät voivat parhaiten tukea heidän itsemääräämisoikeutensa toteutumista. Viitekehys perustui itsemääräämisoikeuden käsitteeseen ja sen rajoittamisen riskeihin, erityisesti muistisairaiden ikääntyneiden ympärivuorokautisessa palveluasumisessa.

Tutkimus toteutettiin toimintatutkimuksena, jossa hyödynnettiin osallistavia menetelmiä, kuten teemahaastatteluja ja ryhmämessuja. Haastattelujen avulla kerättiin tietoa ikääntyneiden toiveista, ja tätä tietoa sovellettiin ryhmämessujen kautta toimintamallin kehittämisessä.

Keskeiset tulokset osoittivat, että asukaslähtöinen lähestymistapa on avainasemassa ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa. Ympäristön ja organisaation joustavuus, päivittäisten toimintojen ja rutiinien huomioiminen, ikääntyneen omien voimavarojen sekä elämäntilanteen huomioiminen ovat oleellisia tekijöitä siinä.

Toimintamalli parantaa itsemääräämisoikeuden toteutumista ja auttaa työntekijöitä selkeyttämään omaa toimintaansa. Jatkotutkimuksessa voidaan syventää läheisten roolia itsemääräämisoikeuden tukemisessa, etenkin haavoittuvassa asemassa olevien ikääntyneiden kohdalla.

Asiasanat: itsemääräämisoikeus, ympärivuorokautinen palveluasuminen, ikääntyneet, toimintatutkimus, kehittämishanke

Freedom to Choose: An Operational Model for Implementing Elderly Self-Determination in 24-Hour Assisted Living

The purpose of this thesis was to develop an operational model that supports the realization of older adults' self-determination and facilitates the work of staff in 24-hour residential care services. The development project was commissioned by Esperi Care Oy and conducted in a care home where residents had expressed a desire to participate more actively in decision-making concerning their lives.

The development task involved identifying specific matters that older adults wish to decide for themselves and exploring how employees can best support the realization of their self-determination. The theoretical framework were based on the concept of self-determination and the risks of its restriction, particularly in the context of older adults with dementia in 24-hour residential care.

The study was conducted as action research utilizing participatory methods such as thematic interviews and group workshops. The interviews provided insights into the desires of the elderly, which were then applied during group workshops to develop the operational model.

Key findings highlighted that a resident-centered approach is crucial in strengthening older adults' self-determination. Flexibility in the environment and organizational practices, attention to daily activities and routines, and consideration of the individual's resources and life situation are essential factors in achieving this goal.

The operational model enhances the implementation of self-determination and helps employees clarify their practices. Future research could delve deeper into the role of family members in supporting self-determination, especially for vulnerable older adults.

Keywords: self-determination, 24-hour residential care, older adults, action research, development project

Sisällys

1	Kehittämistoiminnan lähtökohdat ja toimintaympäristö	9
2	Tietoperusta	10
2.1	Ympäri vuorokautinen palveluasuminen	10
2.2	Itsemääräämisoikeus.....	11
2.3	Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen	12
2.4	Ikääntynyt	13
3	Toimintatutkimus kehittämistoiminnan tutkimusstrategiana	14
3.1	Opinnäytetyössä hyödynnettävä osallistava toimintatutkimus	15
3.2	Toimintatutkimuksen osallistujien roolit	16
4	Kehittämistoiminnan toteutus.....	16
4.1	Toimintatutkimuksen syklit ja aikataulu kehittämistoiminnassa	17
4.2	Teemahaastattelu tiedonkeruumenetelmänä	19
4.3	Teemahaastattelujen toteutus.....	20
4.4	Ryhmämessut yhteiskehittämisen osallistavana menetelmänä	22
5	Kehittämistoiminnassa saadun aineiston analysointi	23
6	Itsemääräämisoikeuden tukeminen ikääntyneiden hyvinvoinnin eri ulottuvuuksissa	24
6.1	Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana	25
6.1.1	Terveystieteiden järjestelyt ja hoitosuhde.....	26
6.1.2	Itsemääräämisoikeus ja päätöksenteko	28
6.1.3	Sosiaalinen tuki	31
6.1.4	Ryhmämessujen vaikutus luokitusten täydentymiseen.....	34
6.1.5	Yhteenveto: Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana ..	35
6.2	Rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin perustana	35
6.2.1	Toiminnallinen hyvinvointi ja päivittäiset rutiinit	36
6.2.2	Voimavarat	38
6.2.3	Ryhmämessujen vaikutus luokitusten täydentymiseen.....	41
6.2.4	Yhteenveto: Rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin tukena	42
6.3	Omaelämäntilanne ja yksilölliset voimavarat	42
6.3.1	Oma huone	43
6.3.2	Kokemus omasta itsestä	44
6.3.3	Ryhmämessujen tulokset: uudet luokat	46
6.3.4	Yhteenveto: Oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat	48
6.4	Toimintamalli	49
6.4.1	Alkukartoitus	49
6.4.2	Rutiinit palveluntoteuttamissuunnitelmassa.....	50
6.4.3	Ympäristön ja organisaation tuki	51

6.4.4	Hoitosuhde ja osaamisen vahvistaminen	53
6.4.5	Arviointi ja jatkuva dialogi	54
7	Johtopäätökset	55
8	Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys.....	57
8.1	Luotettavuus	57
8.2	Eettisyys	58
9	Pohdinta	60
	Lähteet.....	64
	Kuviot	70
	Liitteet	71

Johdanto

Tarve itsemääräämisoikeuden kehittämishankkeelle Esperri Care Oy:n hoivakodissa syntyi arkipäiväisten havaintojen ja asukastyytyväisyyskyselyiden perusteella. Ikääntyneet ovat tuoneet esille kokemuksiaan vähäisistä mahdollisuuksista päättää itseään koskevista asioista. He ilmaisevat työntekijöille halunsa osallistua aktiivisemmin omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon. Työssäni hoivakodin johtajana kohtaan usein ristiriitaa ikääntyneiden, läheisten ja työntekijöiden välillä koskien asukkaiden itsemääräämisoikeutta. Työntekijät ovat tuoneet esille tarpeen saada konkreettisia ohjeita keinoista tukea itsemääräämisoikeutta.

Kehittämishankkeen kohteena ollut hoivakoti osallistui Ihmisoikeuskeskuksen (2020) toteuttamaan hankkeeseen itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Esperri Care Oy kouluttaa jatkuvasti työntekijöitään itsemääräämisoikeuden tukemiseen. Hoivakodeissa toteutetussa hoidossa ja huolenpidossa on pyrittävä turvaamaan kaikille Suomen perustuslain (731/1999) mukainen välttämätön hoito ja huolenpito sekä parantamaan asukkaiden oikeusturvaa. Valviran (2024) mukaan itsemääräämisoikeus on keskeinen periaate sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Se tarkoittaa yksilön oikeutta hallita omaa elämäänsä ja tehdä itseään koskevia päätöksiä. Ikääntyneitä on aina pyrittävä hoitamaan yhteisymmärryksessä heidän kanssaan. Ikääntyneen toivomukset ja mielipide on otettava huomioon ja heidän osallisuuttaan palvelujen suunnitteluun ja toteutukseen on tuettava. Heillä on oikeus tehdä läheisten ja asiantuntijoiden mielestä vääriä valintoja. Mikäli ikääntynyt ei kykene ilmaisemaan mielipidettään on ikääntyneen tahtoa selvitettävä yhdessä hänen laillisen edustajansa tai läheisensä kanssa ensisijaisesti ikääntyneen edun mukaisesti. Sosiaali- ja terveysministeriön (2024) tavoitteena on vahvistaa itsemääräämisoikeutta lainsäädäntöä uudistamalla, jotta rajoituksiin turvauduttaisiin mahdollisimman vähän. Toteutuakseen tämä vaatii ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä, moniammatillista yhteistyötä sekä parempia palveluja.

Kehittämishankkeessa on tarkoitus kartoittaa millaisista asioista ikääntyneet haluavat ja kokevat voivansa päättää itse ja mitkä ovat työntekijöiden käsitykset asiasta. Tavoitteena on kehittää ympärivuorokautisessa palveluasumisessa asuvien ikääntyneiden muistisairaiden itsemääräämisoikeutta ja luoda toimintamalli hoivakodin työntekijöille. Henkilökohtaisena mielenkiinnon kohteenani on aina ollut alisteisessa asemassa olevien ihmisten oikeudet. Hanke tukee Esperri Care Oy:n yhteistä visiota Suomen onnellisimmista asukkaista (kuviokuva 1).

Opinnäytetyö toteutettiin toimintatutkimuksena hyödyntäen osallistavia menetelmiä. Aineiston keruussa käytettiin teemahaastatteluja, joissa haastateltiin ikääntyneitä hoivakodin asukkaita. Haastatteluista saatu tieto analysoitiin ja sitä hyödynnettiin työntekijöille suunnatuilla ryhmämessuilla.

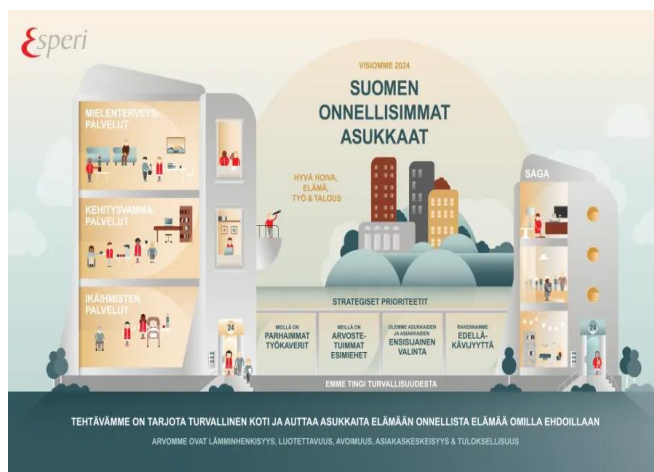
Opinnäytetyössäni esitän tutkimuksen teoriapohjan keskeisten käsitteiden avulla ja selitän tutkimuksessa käytetyt menetelmät. Lisäksi esittelen tutkimuskysymykset ja

kehittämistehtävän sekä kuvaan kehittämistoiminnan toteutuksen vaiheittain. Lopuksi tarkastelen tutkimuksen tuloksia ja analysoin niistä johdetut johtopäätökset, jotta tutkimuksen keskeiset löydökset ja niiden merkitys voidaan ymmärtää kokonaisuutena.

1 Kehittämistoiminnan lähtökohdat ja toimintaympäristö

Esperi Care Oy:n toiminta alkoi 1940-luvulla Suomen Punaisen Ristin alaisuudessa, jolloin yritys vastasi sairaankuljetuspalveluista. 1990-luvulla yritys laajensi toimintaansa turvapuhelinpalveluihin, ja vuonna 2002 se aloitti asumispalveluiden tarjoamisen. Nykyään Esperi Care Oy on Suomen toiseksi suurin asumispalvelujen tuottaja, jolla vuoden 2023 lopussa oli 6 500 asukaspaikkaa ja 4334 työntekijää. Yrityksen toiminta-alueisiin kuuluvat mielenterveyspalvelut, kehitysvammaiset palvelut ja ikäihmisten palvelut, joista viimeksi mainittu kattaa noin 130 hoivakotia ja Saga-palvelutalot. Kuviossa 1 on esitetty Esperi Care Oy:n toimintaympäristö ja strategia. Ikäihmisten palveluissa pääpaino on ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Asukkaiden toimintakyvyn heikentyminen, esimerkiksi fyysisen, psyykkisen tai sosiaalisen osa-alueen muutokset, edellyttävät apua vuorokauden ympäri. Hoivakotien asukkaiden ikä vaihtelee 65 vuodesta yli sataan vuoteen, ja heidän tarpeensa vaihtelevat yksilöllisesti. Lisäksi tarjolla on pienimuotoisia päivätointapalveluja.

Kehittämishanke toteutettiin yhdessä Esperi Care Oy:n hoivakodissa, joka kuuluu yrityksen ikäihmisten palveluiden liiketoiminta-alueeseen. Hoivakoti tarjoaa ympärivuorokautista hoivaa ja huolenpitoa muistisairaille ja ikääntyneille hyvinvointialueen kanssa solmitun palvelusopimuksen, toimiluvan ja alan lainsäädännön, kuten Lain potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992), mukaisesti. Hoivakodissa on yli 30 asukaspaikkaa, omat huoneet ja yhteiset oleskelutilat sekä esteetön piha-alue. Asukkaille luodaan mielekäs arki, joka huomioi heidän toimintakyvynsä ja vireystilansa.

Kuvio 1: Esperi Caren toimintaympäristö ja strategia

2 Tietoperusta

2.1 Ympäri vuorokautinen palveluasuminen

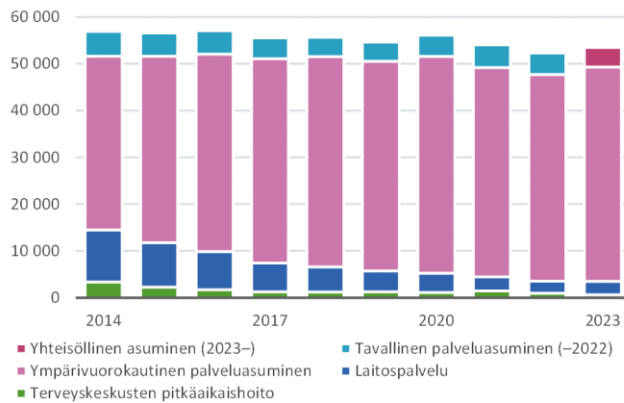
Sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaan ympärivuorokautisella palveluasumisella tarkoitetaan asumista esteettömässä ja turvallisessa yksikössä, jossa henkilö saa tarpeitaan vastaavaa hoitoa ja huolenpitoa ympäri vuorokauden myös äkillisissä tilanteissa. Palvelu sisältää hoivan lisäksi toimintakykyä edistäviä ja ylläpitäviä palveluita, kuten ateriat, vaatehuollon ja siivouksen sekä tukee sosiaalista kanssakäymistä. (Karvonen-Kälkämä 2017, 181-185.)

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvluista (980/2012) säätelee ympärivuorokautista palveluasumista. Sen tavoitteena on edistää ikääntyneiden hyvinvointia, terveyttä ja osallisuutta sekä varmistaa laadukkaiden palveluiden saatavuus ja tarpeenmukainen ohjaus. Lain mukaan iäkkäällä henkilöllä on oikeus saada myönnettyt palvelut viimeistään kolmen kuukauden kuluessa päätöksen tekemisestä. Hyvinvointialue on vastuussa palveluntarpeen selvittämisestä ja palvelupäätös perustuu palveluntarpeen arviointiin. Laki sisältää muutoksen henkilöstömitoituksesta. Muutos tuli voimaan 1.3.2023 henkilöstömitoituksen ollessa nyt 0,65 työntekijää asiakasta kohden. Laki velvoittaa hyvinvointialueita huolehtimaan siitä, että palvelut järjestetään siten, että ikääntynyt kokee elämänsä turvallisiksi ja merkityksellisiksi. (Karvonen-Kälkämä 2017, 181-185.) Ikääntyneet itse haluavat osallistua palveluiden kehittämiseen ja päätöksentekoon, mikä korostaa vuorovaikutteisen toimintatavan merkitystä (Seetharaman 2020).

Ikääntyneiden ympärivuorokautisesta palveluasumisesta lähes puolet on yksityisen tuottamaa. Hyvinvointialueet järjestävät palvelut joko ostopalveluina, omana toimintanaan tai palveluseteleiden avulla. Yksityisissä yksiköissä asiakas maksaa vuokrasopimuksen mukaisen vuokran ja palveluista asiakasmaksuja. (Karvonen-Kälkämä 2017, 181-185; Anttonen, Häikiö & Valokivi 2012, 19-26.)

Ikääntyneiden oikeus pysyä tutussa palveluasumisen yksikössä on tärkeää, sillä siirrot voivat heikentää heidän hyvinvointiaan. Tästä huolimatta kilpailutukset voivat johtaa muutoksiin, jos yksityisen palveluntarjoajan ja hyvinvointialueen sopimukset päättyvät. Asumispalvelu on lähtökohtaisesti toteutettava niin, että mahdollistetaan avio- ja avopuolisoiden yhdessä asuminen. (Kuntaliitto 2021; Karvonen-Kälkämä 2017, 181-185.)

THL:n (2024) mukaan vuoden 2023 lopussa sosiaalihuollon palveluiden piirissä oli yhteensä noin 65 000 asiakasta iäkkäiden, vammaisten ja mielenterveyskuntoutujien ympärivuorokautisissa asumisyksiköissä. Ei-ympäri vuorokautisia palveluita puolestaan käytti noin 12 000 asiakasta (kuvio 2). Edellisestä vuodesta iäkkäiden laitos- ja asumispalvelujen asiakasmäärä kasvoi. Ympäri vuorokautisten palvelujen piirissä koko vuoden aikana oli noin 110 000 henkilöä asiakasmäärän noustua hieman edellisestä vuodesta (1,2%).

Kuvio 2: Iäkkäiden laitos- ja asumispalvelujen asiakkaat yhteensä vuosien 2014-2023 lopussa (THL 2024)

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalve- luista (980/2012) ohjaa hyvinvointialueita käyttämään RAI-arviointivälineistöä ikääntyneen henkilön toimintakyvyn arvioinnissa, mikäli säännölliset sosiaalipalvelut katsotaan tarpeelli- siksi. Välineistö auttaa varmistamaan, että palvelut vastaavat asiakkaan tarpeita myös olosuh- teiden muuttuessa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos vastaa RAI-välineistön maksuttomasta käytöstä ja siihen liittyvästä koulutuksesta. Lisäksi Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen on huolehdittava siitä, että sopimusteksti ja arviointivälineistön sisältö on julkisesti saatavilla suomeksi ja ruotsiksi siltä osin, kun sitä ei ole suojattu tekijänoikeudella.

2.2 Itsemääräämisoikeus

Itsemääräämisoikeus perustuu yhdenvertaisuuteen ja on jokaiselle kuuluva perus- ja ihmisoi- keus. Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (1992/785) säättää siten, että henkilö on hoidet- tava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan, ja potilaalla on oikeus kieltäytyä hoidosta. Jos täysi-ikäinen henkilö ei mielenterveyshäiriön, kehitysvammaisuuden tai muun syyn vuoksi ky- kene tekemään päätöksiä, hänen tahtoaan on pyrittävä selvittämään laillisen edustajan, lä- heisen tai omaisen avulla. Mikäli luotettavaa selvitystä ei saada on henkilöä hoidettava ta- valla, joka voidaan nähdä hänen etunsa mukaisena. (Kess 2023, 6-7.) Sosiaalihuollon asiak- kaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (2000/812) tavoitteena on edistää asiakasläh- töisyyttä, vahvistaa luottamuksellista asiakassuhdetta sekä taata asiakkaalle oikeus laadukka- seen palveluun ja oikeudenmukaiseen kohteluun sosiaalihuollossa ilman syrjintää. Henkilöä on kohdeltava hänen ihmisarvoaan kunnioittaen sekä huomioiden hänen vakaumuksensa ja yksi- tyisyytensä. Sosiaalihuollossa on lain mukaan otettava huomioon henkilön toiveet, mielipi- teet, etu, yksilölliset tarpeet, äidinkieli ja kulttuuritausta. (Kess 2023, 8-14.)

Eduskunnan oikeusasiamies (2014, Dnro 1214/4/13) ottanut ratkaisussaan kantaa muistisai- raan asukkaan yksityisyyden suojasta koskien nimen ja kuvan julkaisua lehdessä.

Itsemääräämisoikeutta on kunnioitettava, vaikka henkilö ei enää kykene itse päätöksentekoon. Ratkaisun mukaan läheisen antaman luvan tulee perustua siihen, miten henkilö olisi asiaan suhtautunut toimintakykyisenä. Eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisussaan (2015, Dnro 39/4/14) käsitellyt kotihoidon toimintaa tilanteessa, jossa asiakas kieltäytyi peseytymästä. Tapauksessa asiakkaan suihkutusväli saattoi venyä jopa 19 päivään. Pelkkä asiakkaan kieltäytyminen ei oikeuttanut näin pitkää taukoa, vaan kotihoidon velvollisuutena oli kiinnittää huomiota asiakkaan hygienian ylläpitämiseen. Mikäli asiakas kieltäytyi toistuvasti, kotihoidon tuli arvioida vaihtoehtoisia tapoja huolehtia hygieniasta.

Tiensuu, Aalto-Heinilä ja Mäki-Petäjä-Leinonen (2023, 349-354) tuovat esiin relationaalisen autonomian käsitteen, jossa päätöksenteossa painotetaan yksilön ihmissuhteiden merkitystä. Jos yksilön toimintakyky on heikentynyt esimerkiksi muistisairauden vuoksi, läheiset voivat tukea häntä päätöksenteossa. Relationaalinen autonomia korostaa ihmissuhteiden tukemista, jolloin alentuneen toimintakyvyn omaava saa tukea päätöksentekoon läheisiltään. Muistisairaat elävät usein riippuvuussuhteissa, jotka lisäävät heidän haavoittuvuuttaan sekä riskiä kohdata epäasiallista kohtelua ja hyväksikäyttöä. Läheiset ja hoitohenkilöstö voivat myös rajoittaa heidän vapauttaan. Suomessa onkin alettu tarkastella lainsäädännön tarpeita tuetun päätöksenteon järjestelmän kehittämiseksi.

Itsemääräämisoikeus ei ole sama asia kuin oikeustoimikelpoisuus. Vaikkei henkilö kykene tekemään oikeustoimia, hän saattaa kyetä vielä tekemään itseään koskevia päätöksiä koskien omaa hoitoaan ja huolenpitoaan. Ratkaisevinta on riittävä kyky päättää asioistaan sekä ymmärtää hoidon ja huollon merkitykselliset seikat. (Pahlman 2003, 214-216.)

2.3 Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen

Ikääntyneen itsemääräämisoikeutta on kunnioitettava aina, mutta sitä voidaan joutua ajoittain rajoittamaan turvallisuuden tai terveyden varmistamiseksi tai muusta perustellusta syystä. Itsemääräämisoikeutta rajoittamalla puututaan ihmisen perusoikeuksiin. Rajoittamisen tulee olla viimesijainen keino, eikä henkilöstön tai resurssien puute riitä perusteeksi. Päätöksenteosta vastaa hoitava lääkäri, joka arvioi tapauskohtaisesti rajoitusten tarpeen, määrittää niiden keston ja vastaa dokumentoinnista. Rajoituksista on luovuttava heti, kun niiden käyttö ei ole enää välttämätöntä. Merkinnöissä tulee arvioida rajoitusten vaikutuksia ja kirjata perusteet niiden käytölle. (Valvira 2024, HE 108/2014.)

Ikääntyneiden ympärivuorokautisesta palveluasumisesta Aluehallintovirastolle tehdyistä kanteluista vuosina 2018-2019 72% raportoi laiminlyöntejä perushoidossa, 85% sairauksien hoidosta ja turvallisuudesta ja 67% vuorovaikutuksesta ja henkilöstöön liittyvistä puutteista. Suurin osa kanteluista kohdistui yksityisiin palveluntuottajiin. (Kangasniemi, Leino-Kilpi, Moilanen, Papinaho, Siipi, Suominen & Suhonen 2021, 20-23.)

Eduskunnan oikeusasiamiehen vuoden 2020 kertomuksen (2021, 157) mukaan ympärivuorokautisessa hoivassa on toistuvasti havaittu puutteita ikääntyneiden elinoloissa ja kohtelussa, jotka ilmenevät esimerkiksi hygienian hoidossa ja ulkoilussa. Usein näiden puutteiden taustalla on henkilöstön riittämätön määrä tai puutteellinen johtaminen, mikä vaikuttaa merkittävästi hoidon laatuun ja ikääntyneiden hyvinvointiin. Eduskunnan oikeusasiamiehen vuoden 2022 kertomuksen (2023, 102-104) yksiköiden tarkastuskäynneillä havaittiin ongelmia, kuten esimerkiksi henkilöstön riittämättömyys yöaikaisessa hoidossa ja tarpeettomia rajoituksia korona-ajan käytäntöjen seurauksena. Perusoikeuksien tarpeettoman rajoittamisen ehkäisemiseksi on asumispalveluissa käytävä henkilökunnan kanssa läpi esimerkiksi korona-ajan rajoitustoimenpiteitä, jotta saadaan pois perusteettomia käytäntöjä. Ikääntyneiden hoidossa tulisi seurata rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja tarkastella, miten ikääntyneen itsemääräämisoikeutta tuetaan sekä millä keinoilla rajoitusten käyttöä voidaan vähentää. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisun (2013, Dnro 4913/4/12) mukaan potilaan oikeus laadultaan hyvään hoitoon ei kaikilta osin toteutunut terveyskeskuksen vuodeosastolla, jossa potilaan liikkumista rajoitettiin magneettivoilla ja lepositeilla. Perusteet henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden rajoittamiselle oli asianmukaisesti arvioitu ja täyttyivät. Rajoitustoimenpiteiden käyttöönoton syy, niiden luonne ja kesto olivat huolellisesti määritelty ja dokumentoitu sekä linjassa hoitotarpeen kanssa. Arviointi tehtiin tapauskohtaisesti, huomioiden rajoitustoimien tarpeellisuus ja niiden mahdollinen vaikutus hoitoprosessiin. Kirjaukset olivat kuitenkin puutteelliset siltä osin, ettei potilaan puolison kantaa rajoittamiseen ollut kirjattu.

Pandemian jälkeisissä selvityksissä havaittiin, että rajoituksia oli käytetty ilman riittäviä perusteita. Jotta tulevaisuudessa voidaan suojata paremmin perus- ja ihmisoikeuksia, on lainsäädäntöä kehitettävä erityisesti itsemääräämisoikeuden osalta. (Kölhi 2023, 14, 21-22; Hautakorpi 2023, 62-69; Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus 2021, 118-119.) Sosiaali- ja terveysministeriö (2024) jatkaa itsemääräämisoikeutta koskevan lainsäädännön valmistelua osallisuuden ja oikeuksien vahvistamiseksi. Valmistelun tueksi on laadittu pitkän aikavälin tiekartta, jonka tavoitteena on vähentää rajoitustoimenpiteitä ja parantaa asiakkaiden ja potilaiden osallisuutta.

2.4 Ikääntynyt

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvluista (980/2012) määrittelee iäkkääksi sellaisen henkilön, jonka fyysinen, kognitiivinen, psyykinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä ilmenneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi, tai korkean iän tuomien rappeutumismuutosten johdosta. Toimintakyvyn heikkeneminen johtuu ikääntymiseen liittyvistä tekijöistä. Ikääntyneellä väestöllä tarkoitetaan lain mukaan henkilöitä, jotka ovat oikeutettuja vanhuuseläkkeeseen.

Ylikarjulan (2011, 18-41) mukaan vanhuuteen liittyy monia käsitteitä, kuten "iäkäs", "ikäntynyt" ja "seniori", joilla on erilaisia merkityksiä. Suomessa vanhuuden on katsottu alkavan yleisestä eläkeiästä (65 vuotta), mutta vanhuuden käsite kattaa 60-100-vuotiaat, mikä heijastaa vanhuuden monimuotoisuutta. Vanhuudessa voidaan erottaa kolmas ikä (65-75/80 vuotta), jossa toimintakyky on yleensä hyvä, ja neljäs ikä, jossa toimintakyky heikkenee merkittävästi. (Colliander & Ruoppila 2018, 22.)

Ikääntymistä voidaan tarkastella monista ulottuvuuksista. Ihalainen ja Kettunen (2016, 166-167) kuvaavat ikääntymisen kronologisen, biologisen, subjektiivisen, sosiaalisen ja persoonallisen ulottuvuuden kautta. Kronologinen ikä viittaa kalenteri-ikä, joka määrittää esimerkiksi vanhuuseläkkeen alkamisen, mutta ei kerro yksilön toimintakyvystä tai elämäntilanteesta. Biologinen ikä kuvaa fyysisiä ja psyykkisiä muutoksia, kuten aistien heikkenemistä tai keskushermoston rappeutumista, jotka voivat vaikuttaa toimintakykyyn. Subjektiivinen ikä heijastaa yksilön omaa kokemusta iästään, kun taas sosiaalinen ikä käsittelee yhteiskunnan odotuksia eri ikäisiä kohtaan. Persoonallinen ulottuvuus taas liittyy yksilön omiin kokemuksiin ja elämäntapahtumiin.

Väestön ikääntyminen on globaali haaste ja ikärakenteen muutos on ollut viime vuosikymmeninä raju. Suomessa oli vuoden 2010 lopulla vajaa miljoona 65 vuotta täyttänyttä, mutta vuonna 2060 heitä arvioidaan olevan jo lähes kaksi miljoonaa. Ihmiset myös elävät aiempaa iäkkäämmiksi: yli 65 % väestöstä kuolee tällä hetkellä yli 75-vuotiaina. (Ylikarjula 2011, 65).

Tässä kehittämishankkeessa käytetään käsitteitä asukas ja ikääntynyt. Kehittämishankkeen kohdeympäristön, ympärivuorokautisen palveluasumisen, asukkaat ovat pääsääntöisesti yli 65-vuotiaita. Tässä Esperin Caren hoivakodissa asukkaat olivat 60-99-vuotiaita joulukuussa 2023

3 Toimintatutkimus kehittämistoiminnan tutkimusstrategiana

Toimintatutkimuksen tavoitteena on tehdä tutkimusta, joka hyödyntää käytäntöä ja pyrkii muuttamaan toiminnan tapoja parempaan suuntaan. Sen perustana on interventio. Toimintatutkimus on käytännönläheistä, demokraattista, osallistavaa sekä reflektiivistä. Se tutkii sosiaalisia käytäntöjä tarkoituksenaan sekä tutkia todellisuutta, jotta sitä voidaan muuttaa, että muuttaa todellisuutta, jotta sitä voidaan tutkia. (Heikkinen, Kaukko & Salo 2023, luku 1.) Toimintatutkimusta pidetään enemmän lähestymistapana kuin yksittäisenä tutkimusmenetelmänä (Heikkinen 2018, osa 2).

Toimintatutkimuksen perustajana pidetään Kurt Lewiniä, joka käytti ensimmäisen kerran termiä "action research" vuonna 1946. Hänen tutkimuksissaan nousivat esiin kolme keskeistä piirrettä: yhteiskunnallisuus, demokraattisuus sekä teoriaa ja käytäntöä muuttava luonne. (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 26; Kananen 2014, 18.) Toimintatutkimuksen erityispiirre on

todellisuuden muuttaminen osana tutkimusprosessia, jolloin tavoitteena on tuottaa muutoksia sosiaalisessa todellisuudessa samalla, kun näitä muutoksia tutkitaan. Kyse on toiminnan kehittämisestä ja sen systemaattisesta seurannasta. (Toikko & Rantanen 2009, 29-34.) Hartin ja Bondin (1995, 37-38) mukaan toimintatutkimus on kasvatuksellinen lähestymistapa, jossa tarkastellaan yksilöitä osana sosiaalisia ryhmiä. Se keskittyy ongelmien ratkaisemiseen, vallitsevaan tilanteeseen ja tulevaisuuteen suuntautumiseen.

Salosen, Elorannan, Hautalan ja Kinoksen (2017, 40) mukaan toimintatutkimuksessa tiedonkeruu, analysointi ja työn muokkaaminen tapahtuvat rinnakkain. Prosessi etenee sykleittäin, joissa suunnitellaan, toteutetaan, havainnoidaan ja reflektoidaan. Sykli toistuu, kunne asetetut tavoitteet on saavutettu. Vaiheet voivat lomittua. Kehittämisen prosessin aikana saadut havainnot ja reflektio ohjaavat seuraavia vaiheita.

3.1 Opinnäytetyössä hyödynnettävä osallistava toimintatutkimus

Opinnäytetyöni kehittämistyössä hyödynnetään tutkimuksellisenä kehittämisoitteena osallistavaa toimintatutkimusta. Siinä edetään vaiheittain suunnitelman teosta toimintaan, jota havainnoidaan ja muutetaan kokemusten perusteella. Tavoitteena on tuottaa käytäntöä palvelevaa tietoa. (Salonen, Eloranta & Hautala 2017, 40-42; Toikko & Rantanen 2009, 29-31.)

Toimintatutkimuksen tunnusmerkit täyttyvät, kun hoivakodin työntekijät kehittävät työtään yhdessä ja analysoivat ihmisoikeuskeskuksen lisäkoulutuksen jälkeen tapahtuneita muutoksia. Ikääntyneitä ja työntekijöiltä kerättyä tietoa hyödyntäen pyritään luomaan toimintamalli, joka vahvistaa itsemääräämisoikeutta. Tavoitteena on edistää avointa vuorovaikutusta itsemääräämisoikeudesta ja siihen liittyvistä asenteista sekä kokeilla uuden toimintamallin käyttöä ympärivuorokautisessa palveluasumisessa.

Ideaalitilanteessa tutkimukseen osallistujat refleктоivat ja käsitteellistävät omia arkikokemuksiaan, jolloin työntekijät voivat havaita omien asenteidensa vaikutuksen ikääntyneiden itsemääräämisoikeuteen. Tämä saattaa johtaa asukaslähtöisempään ja itsemääräämisoikeutta tukevampaan toimintatapaan, jossa tunnustetaan myös työyhteisön toimintakulttuuria. Mikäli toimintatutkimus jää ensimmäiseen sykliin - suunnitteluun, toimintaan, havainnointiin ja reflektointiin - tutkimusta ei voi pitää täysin valmiina toimintatutkimuksena, sillä kehittämistyö jää osittain kesken (Kuula 2006, luku 5.4; Kuusela 2005, 16-22).

Valitsin opinnäytetyön metodiksi osallistavan toimintatutkimuksen sillä se soveltuu erityisen hyvin alisteisen ryhmän tutkimiseen sillä se lisää osallistavaa lähestymistapaa. Näin ikääntyneen muistisairaana tuleminen kuulluksi vahvistuu ja heillä on mahdollisuus vaikuttaa tutkimuksen suuntaan ja tuloksiin. Opinnäytetyössäni korostuu monipuolisuus ja moninaisuus osallistuttaessa ikääntyneitä ja työntekijöitä. Osallistava toimintatutkimus lisää empatiaa ja

ymmärrystä, kun opinnäytetyön tekijänä olen itse aktiivisesti mukana vuorovaikutustilanteissa. Menetelmä pyrkii myös tasapainottaa vallan rakenteita tutkijan ja osallistujien välillä.

3.2 Toimintatutkimuksen osallistujien roolit

Toimintatutkimuksessa toimijoita on useita, toimijoina ovat tutkija ja tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön liittyvät ihmiset. Tutkijalta vaaditaan alan teoreettista ja käytännön tunteista, hyviä sosiaalisia taitoja ja ryhmäkäyttäytymisen hallintaa. (Kananen 2014, 67-69.) Tutkija rooli sisältää opettajan, suunnittelijan, havainnoijan ja raportin kirjoittajan roolit. Näissä rooleissa hänen tulee toimia vastuullisesti ja eettisesti. Toimintatutkimus on yhteisöllinen oppimisprosessi, jossa tutkija toimii kannustajana ja kuuntelijana sekä varmistaa toimijoiden tasapuolisen kohtelun ja kaikkien äänen kuulemisen. (Rovio, Klemola, Lautamatti & Tiihonen 2006, 131-133; Kaukko & Kiilakoski 2023. luku 5.)

Tutkijan vastuu ulottuu myös toimijoiden sosiaalisen, hiljaisen ja kehollisen tiedon ymmärtämiseen. Toimintatutkimuksessa tutkijan tehtävänä on antaa ääni alisteisessa asemassa oleville ja mahdollistaa heidän kokemustensa kuulumisen laajemmalle yleisölle. Tämä edellyttää tutkijalta herkkyyttä tutkimuskohteelleen sekä oman asenteensa tarkastelua. Toimijoiden taustojen tunteminen ja moninaisuuden huomioiminen on osa tutkijan reflektiivisyyttä, ja on hyvä kyseenalaistaa omaa toimintaansa prosessin aikana. (Kaukko & Kiilakoski 2023, luku 6.)

Tässä toimintatutkimuksessa opinnäytetyön tekijällä on kaksoisrooli. Opinnäytetyön tekijä toimii tutkijan roolissa sekä työntekijän roolissa organisaatiossa. Kehittämistoiminnan kohteena on Esperri Care Oy:n erään hoivakodin asukkaat. Heistä tutkimukseen valittiin joukko vapaaehtoisia ympärivuorokautisen palveluasumisen asukkaita. Kehittämistoimintaan osallistuivat myös työntekijöitä tästä hoivakodista. Ohjausryhmään kuului aluepäällikkö, joka oli ideoinut tutkimuskohdetta varmistuen aiheen tukevan liiketoiminnan tavoitteita, eettisyyttä ja kriittistä tarkastelua. Myös Esperri Care Oy:n palveluasiantuntija on osallistunut kehittämistoimintaan erityisesti toimintamallin laatimiseen.

4 Kehittämistoiminnan toteutus

Kehittämistyön tarkoituksena on kuvata ympärivuorokautisessa palveluasumisessa asuvien ikääntyneiden kokemuksia itsemääräämisoikeuden toteutumisesta ja tuottaa toimintamallin vahvistamiseksi.

Kehittämistyön tavoitteena on tuottaa tietoa, jonka avulla voidaan vahvistaa ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Toimintamallin tavoitteena on helpottaa työntekijöiden työtä kuvaamalla toimintamalliin keskeiset elementit ja toimenpiteet, joilla ikääntyneen itsemääräämisoikeutta voidaan tukea.

Toimintamallia voidaan soveltaen hyödyntää myös muissa ympärivuorokautisen palveluasumisen yksiköissä.

Kehittämistoiminnan tutkimuskysymykset ovat:

1. Mistä konkreettista asioista ikääntyneet haluavat ja kokevat voivansa päättää itse?
2. Miten työntekijät voivat tukea itsemääräämisoikeuden toteutumista?

Kehittämistoiminta toteutetaan toimintatutkimuksena osallistavia menetelmiä hyödyntäen.

4.1 Toimintatutkimuksen syklit ja aikataulu kehittämistoiminnassa

Toimintatutkimus etenee syklisesti, jolloin suunnittelu, toiminta, havainnointi ja reflektio muodostavat toisiaan täydentävän prosessin. Jokainen sykli ruokkii seuraavaa vaihetta, mutta todellisessa kehittämistoiminnassa vaiheet eivät aina noudata kaavamaisista järjestystä. (Salonen, ym. 2017, 51-54; Heikkinen ym. 2023, luku 1.) Tämä tutkimus etenee yhden syklin kautta. Yksi sykli voi antaa toiminnasta suoraviivaisen kuvan, mutta se voi silti tuottaa merkittävää tietoa. (Heikkinen, Kontinen & Häkkinen 2006, 78-82; Kiviniemi 1999, 63-83.) Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa määriteltiin tutkimuskysymykset ja eettiset näkökulmat sekä tutustuttiin aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen ja menetelmiin.

Toimintatutkimuksessa toiminta- ja havainnointivaiheet kytkeytyvät läheisesti toisiinsa, eikä niitä voida täysin erottaa (Niemi, Kiilakoski & Kaukko 2023, luku 4). Toimintavaiheessa toteutetaan suunnitellut toimet ja kerätään aineistoa yhteiskehittämisen menetelmin, joita käsitellään tarkemmin luvuissa 4.2, 4.3 ja 4.4. Kehittämistoimintaan osallistui vapaaehtoisia hoivakodin asukkaita, työntekijöitä sekä aluepäällikkö ja palveluasiantuntija, jotta toiminnan kehittäminen saatiin linjattua organisaation tavoitteisiin ja varmistettua asiantuntijoiden näkökulmat sekä reunaehtojen huomiointi. Havainnointivaiheessa kerätään tietoa toiminnan toteutuksesta ja sen vaikutuksista. Tätä aineistoa analysoidaan ja tulkitaan suhteessa alkuperäisiin tutkimuskysymyksiin ja tavoitteisiin.

Reflektiovaiheessa arvioidaan tuloksia ja suunnitellaan tarvittavia muutoksia. Toimintatutkimuksessa keskiössä on tutkiva ote ja pitkäaikaiset muutokset toiminnassa. (Heikkinen ym. 2006, 78-82; Kiviniemi 1999, 63-83; Niemi ym. 2023, luku 4.) Saadun palautteen perusteella suunnitelmaa muutettiin, ja kehittämisprosessi noudatti spiraalimallin mukaista syklisyyttä. Aiheen rajaamisen vuoksi läheisiä ei haastateltu. Työntekijöiden toiveesta ei pidetty työpajaa eikä learning cafea vaan ne korvattiin ryhmämessulla. Alla olevissa kuvioissa (kuvio 3 ja 4) on esitetty kehittämistoiminnan vaiheet ja aikataulu.

toimintavaihe																				
teemahaastattelut ja analysointi																				
ryhmämessut																				
tulosten analysointi ja toimintamallin luominen																				
arviointivaihe																				
toimintamallin arviointi ja viimeistely																				
raportin kirjoittaminen																				
tulosten julkaisuvaihe																				
jatkokehittäminen																				
raportin julkaisu																				
tulosten levittäminen																				

Kuvio 4: Kehittämistoiminnan aikataulu

4.2 Teemahaastattelu tiedonkeruumenetelmänä

Aineistonkeruumenetelmä valittiin tutkimuskysymysten ja tavoitteiden perusteella. On tärkeää noudattaa eettisiä periaatteita ja varmistaa tietosuoja kaikissa aineistonkeruumenetelmissä. (Kiviniemi 1999, 74-76.) Teemahaastattelun etuna on mahdollisuus haastattelun edetessä syventää kysymyksiä haastateltavien vastausten perusteella. Teemahaastattelussa korostuu haastateltavien tulkinta aiheesta, heidän asialle antamansa merkitys sekä miten merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. (Tuomi & Sarajarvi 2018, 87-90.) Asioita on helpompi muistaa ja kuvailla, kun ollaan ikääntyneen todellisessa ympäristössä (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2015, 4.2).

Teemahaastattelussa keskustelua käytiin aihe kerrallaan ennalta määriteltyjen teemojen pohjalta. Teemat valikoituvat ilmiöön liittyvän kirjallisuuden ja tutkimusten perusteella (Kananen 2014, 87-92). Muistisairaiden kohdalla tiukat ja rajatut kysymykset voivat olla ahdistavia ja vaikeasti ymmärrettäviä, jolloin teemahaastattelu tarjoaa joustavamman ja arvostavamman tavan kerätä tietoa. Teemat päätettiin etukäteen, mutta keskustelu pidettiin

vapaamuotoisena, jolloin ikääntyneen tarpeet ja toiveet voitiin huomioida. Menetelmä tarjoaa mahdollisuuden tarkentaviin kysymyksiin esittämiselle ja antaa haastateltaville tilaa tuoda esille omia kokemuksiaan. (Hirsjärvi & Hurme 2022, luku 4.2; Kananen 2014, 87-97; Vilkkä 2021, 122-127.) Teemahaastattelussa haastattelijalla voi olla tukilista käsiteltävistä asioista muttei välttämättä tiukasti määriteltyjä kysymyksiä (Eskola, Lätti & Vastamäki 2018, 27-30).

Teemahaastattelun teemoiksi rakentui:

- Miten ikääntynyt itse määrittää itsemääräämisoikeuden
- Miten ikääntynyt kokee itsemääräämisoikeuden toteutuvan
- Mitkä tekijät edistävät ikääntyneen itsemääräämisoikeuden toteutumista

4.3 Teemahaastattelujen toteutus

Haastatteluihin valittiin ympärivuorokautisen palveluasumisesta ikääntyneitä, joiden toimintakyky ja kognitio mahdollistivat osallistumisen tutkimukseen ja keskustelun syntymiseen. Osallistumisen vapaaehtoisuus varmistettiin ja ikääntyneiden läheisiä informoitiin asiasta etukäteen (Liite 1) ikääntyneen suostumuksella. Kiinnostus osallistua haastatteluun käytiin läpi kuuden ikääntyneen kanssa keskustellen ja osallistumisen vapaaehtoisuus varmistettiin. Läheisistä kaikki yhtä lukuun ottamatta vastasivat viestiin ja he hyväksyivät ikääntyneen osallistumisen; yhden läheisen vastaamattomuuden vuoksi asiasta keskusteltiin suoraan ikääntyneen kanssa, joka osoitti kykenevänsä päättämään osallistumisestaan itse. Haastateltavat saivat informointitiedotteen (Liite 1) ja he allekirjoittivat suostumuslomakkeen (Liite 2). Ennen haastattelua käytiin suullisesti läpi tutkimuksen tarkoitus ja osallistumisen merkitys. Ikääntyneelle annettiin riittävästi aikaa harkita osallistumistaan. Ensimmäinen haastattelu toteutettiin 2.5.2024 ja viimeinen 22.5.2024.

Haastateltavien määrää ei päätetty tiukasti etukäteen vaan teemahaastattelujen edetessä hyödynnettiin saturaatiota. Riittävä määrä haastateltavia oli saatu, kun haastattelut alkoivat toistamaan itseään eikä uusia näkökulmia saatu. (Vilkkä 2021, 152-153.) Kuudesta haastateltavasta ikääntyneestä kolme oli naista ja kolme miestä. Ikääntyneet olivat asuneet hoivakodissa parista kuukaudesta useisiin vuosiin. Haastattelujen toteutuksen aikana yksi ikääntyneistä menehtyi ja erään toisen haastattelu keskeytettiin haastattelutilanteessa aiheiden nostattaessa ikääntyneessä itkuisuutta, joka ei rauhoittunut keskustelulla.

Haastattelujen kestossa on huomioitava ikääntyneiden toimintakyky ja voimavarat. Haastattelutilanteet pyrittiin järjestämään niin, ettei tarkoituksena ollut ainoastaan tiedon keruu valituista teemoista vaan aito vuoropuhelu teemojen ympärillä. Tavoitteena oli lisätä ikääntyneen tietoa ja ymmärrystä sekä uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiin. Haastattelut tallennettiin haastattelutilanteissa Word tiedostoille hyödyntäen sanelu- ja litterointiominaisuutta.

Haastattelut tallennettiin lisäksi erilliselle sanelulaitteelle. Ikääntyneiden haastattelumateriaalia kertyi 2 tuntia 38 minuuttia. Kestoltaan haastattelut olivat 21 minuutin ja 48 minuutin välillä.

Päätetyt teemat käytiin haastatteluissa läpi, mutta ikääntyneen annettiin edetä tilanteessa valitsemallaan tavalla. Teemahaastattelut tapahtuivat ikääntyneen omassa huoneessa, jossa haastattelutilanne pystyttiin pitämään mahdollisimman häiriöttömänä. Ikääntyneen oma huone tuttuine tavaroineen lisää ikääntyneen itseluottamusta ja turvallisuuden tunnetta. Haastattelutilanteet aloitettiin varmistamalla ikääntyneen vapaaehtoisuus haastatteluun ja helpoilla kysymyksillä esimerkiksi ikääntyneen voinnista, joilla pyrittiin luomaan avointa ja turvallista tunnelmaa haastattelulle. Haastattelun edetessä ikääntyneen kysymyksiin vastattiin ja tarvittaessa määriteltiin yhdessä tutkimusaihetta ja käsitteiden merkitystä. Näin varmistettiin puhuttavan yhteisestä ja samalla tavalla ymmärretystä teemasta.

Keskustelut sujuivat luontevasti, sillä haastattelijaksi toimi hoivakodissa johtajana ja on näin ikääntyneille tuttu henkilö. Ikääntyneet kokivat haastattelutilanteet mukaviksi juttutuokioiksi, vaikkakin esimerkiksi itsemääräämisoikeutta terminä jouduttiin avaamaan ikääntyneelle. Kaikki haastatellut tarvitsivat keskustelun etenemiseen avuksi kysymyksiä haastattelijalta, mutta haastattelijaksi vei luontevasti keskustelua eteenpäin hoivakodin päivärytmin mukaisesti valitut teemat huomioiden. Tällöin ikääntyneet saivat omia ajatuksiaan esille ja keskustelu eteni luontevasti heidän rohkaistuessaan tuomaan esille mielipiteitään ja vitsailemaan aiheesta.

Yksi haastatteluun osallistuneista toi esille kielellisen haasteen, kun kaksikielisenä ei ymmärtänyt itsemääräämisoikeus sanaa. Keskustelua jatkettiin ruotsiksi haastattelijan toimesta, haastateltava rohkaistui lopulta käyttämään äidinkieltään. Haastattelun alussa ikääntynyt vähätteli kykyjään, mutta itseluottamus kasvoi haastattelun edetessä. Kaksi haastattelua samana päivänä osoittautui työlääksi ja kuormittavaksi, joten loput haastattelut tehtiin yksi kerrallaan. Eräissä haastattelussa ympäristö häiritsi keskittymistä, mutta keskustelu saatiin ohjattua takaisin teemojen pariin.

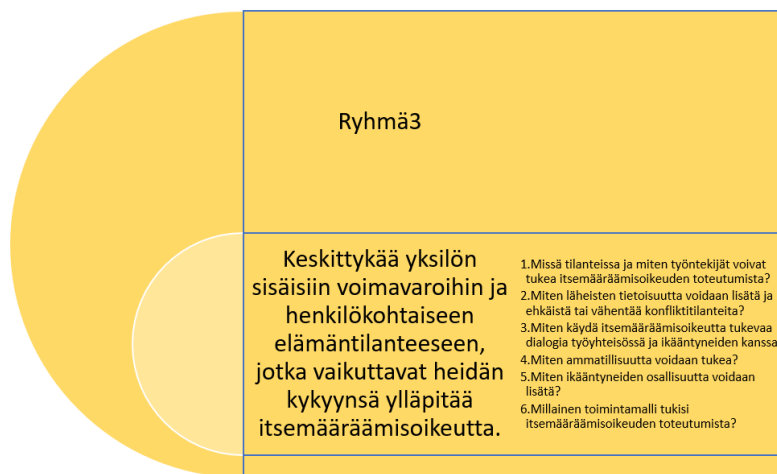
Haastateltavat kertoivat mielellään kokemuksistaan ja pitivät haastatteluja piristävinä hetkinä. Keskusteluissa käsiteltiin monipuolisesti itsemääräämisoikeuden merkitystä, sen toteutumista ja kehittämistä, mikä antoi opinnäytetyöntekijälle riittävästi tietoa toimintamallin laatimiseksi. Haastattelut tallennettiin Word-dokumentteihin sanelu- ja litterointiominaisuuksilla sekä erilliselle sanelulaitteelle. Litterointi tehtiin sanatarkasti, ja toisessa versiossa poistettiin täytesanoja lukemisen helpottamiseksi. Vaikka ikääntyneiden muistiongelmien ja epälooginen keskustelun kulku toisinaan vaikeuttivat haastatteluja, aineiston käsittely säilyi hallittavana, ja tarkka litterointi mahdollisti vuorovaikutuksen aineiston kanssa myöhemmin (Vilkkä 2021, 137-139).

4.4 Ryhmämessut yhteiskehittämisen osallistavana menetelmänä

Ryhmämessut tarjosivat visuaalisen ja vertaisopetukseen perustuvan ryhmätyötavan, joka tuki erityisesti työntekijöitä, joille suomi ei ole äidinkieli. Tietoa hankittiin ryhmissä ja jaettiin niiden välillä, mikä mahdollisti monipuolisen asioiden käsittelyn (Sirola-Korhonen & Taipale 2024, 26).

Ryhmämessujen aikana työntekijät saivat ensin vapaasti muodostaa ryhmät, mutta ryhmäjätkoa korjattiin siten, että jokaisessa ryhmässä oli riittävästi kokemusta, osaamista ja kielitaitoa kirjaamisen onnistumisen varmistamiseksi. Ryhmiä muodostettiin kolme, ja jokainen sai käsiteltäväkseen yhden pääluokan. Opinnäytetyöntekijä huolehti ryhmien tasaisesta jakautumisesta sekä huolehti ajanhallinnasta.

Jokainen ryhmä valitsi kirjaajan, ja heille jaettiin pääluokan teemoihin liittyvä PowerPointesitys paperimuodossa, johon oli merkitty keskustelua ohjaavat tukikysymykset. Kuviossa 5 on esimerkki ryhmän saamista ohjaavista kysymyksistä. Ryhmän saamassa materiaalissa oli myös käsiteltävään pääluokkaan kuuluvat ylä- ja alaluokat Powerpoint-tulosteena.

Kuvio 5: Ohjaavat kysymykset ryhmä3

Aluksi jokainen pohti asiaa itsekseen noin viisi minuuttia, jonka jälkeen ryhmä keskusteli aiheesta noin puoli tuntia kirjoittaen omat näkemyksensä tiivistettynä postit lapuille, jotka kiinnitettiin ryhmän saamaan PowerPoint-materiaaliin. Tehtävä purettiin siten että ryhmän kirjaajana toiminut jäi alkuperäiseen ryhmään esittelemään ryhmän tuotokset kiertäville ryhmille. Uudet ryhmät kiersivät tutustumassa muiden ryhmien tuotoksiin.

5 Kehittämistoiminnassa saadun aineiston analysointi

Aineisto analysoitiin sisällönanalyysin menetelmin. Pääaineiston muodostivat ikääntyneiden teemahaastattelut ja niiden muistiinpanot sekä täydentävänä aineistona ryhmämessujen tuotokset. Haastattelumateriaalia kertyi 2 tuntia 38 minuuttia. Litteroitua materiaalia kertyi 17 A4 -sivua koneella kirjoitettuna fontti Aptos (leipäteksti) 12.

Teemahaastattelut litteroitiin sanatarkasti, minkä jälkeen litterointia yksinkertaistettiin yleiskieliseksi ja turhia sanojen toistoja poistettiin analyysin helpottamiseksi. Saatu materiaali analysoitiin aineistolähtöisesti, ja litteroidusta aineistosta poimittiin pelkistetyt ilmaukset. Pelkistetyistä ilmauksista tehtiin listaus Excel-taulukkoon. Excel-listauksesta etsittiin samankaltaisuuksia ja erilaisuuksia. Pelkistetyt ilmaukset ryhmiteltiin ja yhdisteltiin ja muodostettiin alaluokat. Näistä alaluokista löydettiin vielä analysoinnin edetessä yläluokat ja pääluokat. Lopulta löydettiin koko aineistoa kuvaava yhdistävä luokka, joka yhdisti aineiston analyysin keskeiset löydökset itsemääräämisoikeuden tukemisesta ikääntyneiden hyvinvoinnin eri ulottuvuuksissa. (Kananen 2014, 104-106; Hirsjärvi & Hurme 2022, luku 7.4; Vilka 2021, 163-171).

Työntekijöiden ryhmämessuilla opinnäytetyöntekijä esitteli aineiston analysoinnin tuottamat tulokset PowerPoint-esityksin. Ryhmämessujen keskustelut täydensivät aineiston analyysiä. Työntekijät toivat esille konkreettisia näkökulmia, kokemuksia ja kehitysehdotuksia itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Ryhmät kirjasivat postit lapuille teemoja ja esimerkkejä, jotka täydensivät teemahaastattelujen tuottamaa tietoa. Postit-lappujen tiedot tiivistettiin, analysoitiin ja liitettiin Excel-taulukkoon muiden analyysivaiheiden rinnalle. Kuviossa 6 on esimerkki ryhmämessujen erään ryhmän tiivistetystä tuotoksesta.

Kuvio 6: Esimerkki ryhmämessujen tiivistetystä tuotoksesta

Sisällönanalyysiä käytetään usein ajattelemattomasti, pitäen sitä helppona ratkaisuna ilman riittävää käyttökelpoisuuden pohdintaa. Menetelmä kuitenkin soveltui hyvin teemahaastatteluaineiston analysointiin, sillä sen perusidea tiivistää ja luokitella tekstimassoja koodaussääntöjen mukaisesti tukee aineiston käsittelyä. Kritiikkiä menetelmä on saanut erityisesti määrällisen analyysin hyödyntämisestä laadullisen aineiston yhteydessä sekä soveltamisen väljyyden vuoksi, sillä tulokset riippuvat tutkijan analyttisistä taidoista ja kyvystä. (Elo & Kyngäs 2007, 107-117; Hirsjärvi & Hurme 2022, luku 7.4; Salo 2015, 166-168.) Sisällönanalyysiä käytetään erityisen paljon hoitotieteessä, mutta menetelmän kriittinen arviointi ja selkeiden ohjeiden puute ovat nostaneet esiin sen riskit, kuten aineiston alitajuinen luokittelu tutkijan subjektiivisten näkemysten perusteella (Tuomi & Sarajärvi 2018, 91).

6 Itsemääräämisoikeuden tukeminen ikääntyneiden hyvinvoinnin eri ulottuvuuksissa

Ikääntyneille itsemääräämisoikeuden tukemiseksi laaditussa toimintamallissa keskeisiksi tekijöiksi muodostuivat ympäristö ja organisaation itsemääräämisoikeuden tukijana, rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin perustana sekä omaelämäntilanne ja yksilölliset voimavarat. Seuraavaksi esitellään tarkemmin kunkin osa-alueen sisältö ja miten työntekijöille pidetty ryhmämessu täydensi luokittelua. Kuviossa 7 on kuvattu itsemääräämisoikeuden tukemisen yhdistävä luokka ja pääluokat sekä yläluokat, jotka muodostavat toimintamallin perustan.

Kuvio 7: Yhdistävä luokka, pääluokat ja yläluokat

6.1 Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana

Ympäristö ja organisaatio tukevat ikääntyneen itsemääräämisoikeuden toteutumista terveydenhuollon järjestelyin ja luomalla luottamuksellisen hoitosuhteen, kiinnittämällä huomiota ikääntyneen aitoon itsemääräämisoikeuteen ja mahdollisuuksiin tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä sekä tukemalla ikääntynyttä sosiaalisesti. Näitä tarkastellaan tarkemmin alaluvuissa 6.1.1, 6.1.2 ja 6.1.3. Luvussa 6.1.4 kuvataan ryhmämessujen vaikutusta luokitteluun ja luvussa 6.1.5 yhteenvetona teemahaastattelujen ja ryhmämessujen tulokset. Kuviossa 8 on esitetty ympäristön ja organisaation rooli itsemääräämisoikeuden tukemisessa.

Kuvio 8: Pääluokan ”Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana” ylä- sekä alaluokat”

6.1.1 Terveydenhuollon järjestelyt ja hoitosuhde

Pääluokan ”Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana” alle kuuluu yläluokka ”Terveydenhuollon järjestelyt ja hoitosuhde”. Tässä luvussa kuvataan, kuinka ikääntyneet luottavat työntekijöiden ammatilliseen osaamiseen, kokevat yksityisyyden suojan ja tiedonhallinnan tarpeensa, mitä he suhtautuvat elämän loppuvaiheeseen, miten he haluavat osallistua itseään koskevien hoitopäätösten tekemiseen ja miten työntekijät voivat tukea ikääntyneen itsemääräämisoikeuden toteutumista. Kuviossa 9 on esitelty terveydenhuollon järjestelyjen ja hoitosuhteen keskeiset osa-alueet.

Kuvio 9: Yläluokka ”Terveydenhuollon järjestelyt ja hoitosuhde”

Haastatellut painottivat luottamustaan työntekijöiden ammatilliseen osaamiseen. He ilmaisivat luottavansa työntekijöiden arvioon omasta tilanteestaan ja kokivat, että heidän hyvinvoinnistaan ja terveydestään huolehditaan. Erityisesti lääkehoidon toteutus nousi esille: yksi haastateltava oli pannut merkille hoivakodin työntekijöiden tarkkuuden ja osaamisen lääkehoidossa. Haastateltavat kertoivat ottavansa lääkkeitä annettuna, kyselemättä tarkemmin yksittäisistä lääkkeistä. He luottivat siihen, että työntekijät ovat varmistaneet lääkkeiden asianmukaisuuden ja oikeellisuuden. Yksi haastateltava kuvasi lääkehoidon prosessia tiukasti valvotuksi. Hän viittasi median huomiota saaneisiin lääkehoidon tarkkuutta koskeviin kysymyksiin, mikä edelleen vahvisti hänen luottamustaan.

Minä otan sen satsin ilman tarkempia kyselyä, että mitä, mitä mikä pilleri on. Mä luotan siihen, että siellä oli tarkkana ja otettu selville mitä lääkkeitä mulle saa ja eihän lääkkeitä saa ylipäänsä kuka tahansa antaakkaan. Nyt on kontrolli siinä tiukkaa. Ne ovat iltasanomien ja muun median tarkkaan vartioimaa. Voi luottaa siihen, että ei tule tällaisia tilanteita (H4).

Yksi haastateltava totesi ennemmin luottavansa työntekijöiden arvioon kuin omaansa ja toimivansa ohjeiden mukaisesti. Hän perusteli tätä työntekijöiden ammattitaidolla, tämä luottamus ulottui myös lääkäreihin. Haastateltavat kokivat lääkärin asiantuntemuksen niin vahvaksi, etteivät he nähneet tarvetta kyseenalaistaa lääkärin päätöksiä. Tämä näkyi erityisesti yhdessä kommentissa:

Eihän minä nyt rupea viisaamman kanssa väittelemään (H2).

Teemahaastatteluissa nousi esille kiinnostavia näkökulmia ikääntyneiden käsityksistä yksityisyyden suojasta ja tiedonhallinnasta osana terveydenhuollon järjestelyjä ja hoitosuhdetta. Haastateltavien näkemykset poikkesivat toisistaan siinä, kuinka terveystietoja tulisi jakaa läheisille. Kaksi haastateltavista kertoi, etteivät he halunneet tietoja kerrottavan läheisille ainakaan ilman heidän suostumastaan. He kokivat siinä tapauksessa tulevansa kohdelluiksi lapsina. Tämä herätti heissä ihmetystä: he katsoivat pystyvänsä kertomaan asioistaan itse niin halutessaan. Toisaalta, yksi haastateltavista toi esille toiveensa, että hänen puolisonsa osallistuisi edelleen aktiivisesti lääkärikäynteihin ja hoitopäätösten tekemiseen. Tämä toive kumpusi pitkästä ja läheisestä parisuhteesta, jossa kaikki päätökset oli perinteisesti tehty yhdessä. Muistin heikkeneminen korosti puolison tuen ja läsnäolon merkitystä. Ikääntynyt kertoi, kuinka puolison tuki lisäsi turvallisuuden tunnetta ja antoi varmuutta tilanteissa, joissa koki muistivaikeuksien vaikeuttavan asioiden hoitoa ja päätöksentekoa. Haastatteluista tuli esille henkilökohtainen suhtautuminen yksityisyyteen ja tiedonhallintaan. Toiveet tiedon ja kamisesta vaihtelivat yksilöllisesti ja liittyivät ikääntyneiden henkilökohtaiseen kokemukseen asemastaan ja kyvykkyydestään hoitosuhteessa. Kuten yksi haastateltava ilmaisi:

No ei nyt hirveän kaikkea halua kertoa. Kaikkia joo tarvitse kertoa. Mitä niihin tarvitsee tietää (H1)?

Elämän loppuvaiheen ja siihen liittyvien itsemääräämisoikeudellisten kysymysten pohdinta oli kaikille haastateltaville vaikea ja moniulotteinen aihe, eikä aihetta haluttu käsitellä syväliemmin. Haastattelutilanteessa ikääntyneen hienovaraisia viestejä kunnioitettiin, ja haastattelija pyrki osoittamaan herkkyyttä tunnistaakseen haastateltavan tunteet ja reaktiot. Haastattelijan ja haastateltavan välinen suhde sekä haastateltavien tunteminen auttoivat tulkintojen tekemisessä ja keskustelun ohjaamisessa. Haastateltavat eivät tuoneet esille yhtenäistä linjaa tai teemaa elämän loppuvaiheen pohdinnoissaan. Yksilöllinen suhtautuminen saattoi myös osittain heijastaa muistisairauden vaihetta. Kuten yksi haastateltavista totesi:

En minä. En minä ymmärrä mitään vikaa minulla olisi (H3).

Tämä kommentti kuvastaa haluttomuutta käsitellä elämän loppuvaihetta tai siihen liittyviä kysymyksiä. Toinen haastateltava taas ilmaisi, että:

Tässä edennyt niinku päivän kerrallaan (H4).

haluten korostaa sitä, ettei elämän loppuvaiheen pohdinta ole juuri nyt ajankohtaista.

Haastattelijan muistiinpanojen perusteella useampi ikääntynyt ei osoittanut halukkuutta tai kiinnostusta keskustella elämän loppuvaiheesta. Aiheen ottaminen esille näytti jopa aiheuttavan haastateltavissa hämmennystä ja huolta. Haastateltavat kertoivat halustaan keskittyä nykyhetkeen ja jäljellä oleviin voimavaroihin. He toivat esille elämässä olevan edelleen paljon iloa tuottavia asioita.

6.1.2 Itsemääräämisoikeus ja päätöksenteko

Pääluokan ”Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana” alle kuuluva yläluokka ”Itsemääräämisoikeus ja päätöksenteko” alla tarkastellaan, miten ikääntyneet kokevat mahdollisuutensa ja valmiutensa tehdä päätöksiä sekä miten itsemääräämisoikeus toteutuu ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Haastattelut tuovat esille yksilöllisiä näkemyksiä vuorovaikutuksesta, yhteistyöstä ja henkilökohtaisten valintojen merkityksestä sekä niiden vaikutuksista itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen ja arjen päätöksenteon sujuvuuteen. Kuviossa 10 on kuvattu itsemääräämisoikeuden ja päätöksenteon keskeiset ulottuvuudet.

Kuvio 10: Yläluokka ”Itsemääräämisoikeus ja päätöksenteko”

Teemahaastatteluissa ikääntyneet toivat esille kokemuksensa omista päätöksentekomahdollisuuksistaan ja -kyvyistään. Kaikki haastatteluun osallistuneet kokivat voivansa ja haluavansa tehdä itse omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. He eivät kokeneet olevan asioita, joista he eivät voisi itse olla päättämässä. Ikääntyneet korostivat tasa-arvoisen sekä kunnioittavan vuorovaikutuksen tärkeyttä. Itsemääräämisoikeus koettiin vapaudeksi.

Ei ole sellaisia vaikeita asioita, etten voisi päättää itse (H1).

Sehän on vapautta (H1).

Ikääntyneet kokivat itsemääräämisoikeuden toteutuvan parhaiten, kun heidän toiveet otetaan huomioon ja he olivat keskiössä. Vapaus liikua ja tehdä mielekkäitä asioita nähtiin itsemääräämisoikeutta tukevana. Ristiriitatilanteissa ikääntyneet korostivat oikeuttaan mielipiteeseensä, vaikka heidän tahtonsa ei lopulta toteutuisikaan. He kokivat tärkeäksi mielipiteiden kunnioittamisen ja avoimen vuorovaikutuksen huolimatta erimielisyyksistä. He painottivat päättämistään asioista kiinnipitämisen merkitystä ja toimimista sovitusti. Yksi haastatelluista kertoi ilonsa kokemuksestaan, jossa koki voittaneensa työntekijän päätöksentekotilanteessa.

Voi voi voi ei mennyt niinku minä halusin (H2).

Niin minä olen monta kertaa voittanutkin siinä (H2).

Se on tärkeää. Saada pitää oma näkemys ja mielipide (H2).

Ikääntyneet toivat esille kokemuksensa, että heitä kuunnellaan hoivakodissa. Yksi haastatellavista toi esille osallistumisen vapaaehtoisuuden hoivakodin aktiviteetteihin.

No sen minä olen ottanut vielä oikeudekseni muuttaa. Se, että muutenkin täällä on, että noin harrastuksen tuo mikä tuolla aulassa on että. Tuolla käy joku laulaja ja muut että siihen minä tuota osallistun silloin tällöin (H4).

Hänellä oli vahva kokemus mahdollisuudesta saada itse päättää osallistumisestaan ja oikeudestaan muuttaa suunnitelmaa. Yksi haastateltavista toi esille toiveen siitä, että hänen puolestaan ei toimittaisi. Osallisuuden lisäämisellä voidaan vahvistaa itsemääräämisoikeuden toteutumista. Ikääntyneet ovat myös halukkaita kertomaan itse esimerkiksi lääkärinkierron asioista läheisille, mutta tiedostivat tarvitsevansa apua asioiden mieleen palauttamisessa.

En tiedä, mitä varten niiden pitäisi. Minä itse sitten sanon heille mitä lääkäri sanoi (H1).

Teemahaastattelujen analyysin perusteella ikääntyneet painottivat vuorovaikutuksen ja yhteistyön tärkeyttä. He korostivat ymmärryksen ja toisten näkökulmien hyväksymisen merkitystä sekä kokivat arvokkaana mahdollisuuden kertoa vapaasti hoivakodin työntekijöille omia mielipiteitään. Vuorovaikutus koettiin keskeisenä tekijänä ristiriitojen ennaltaehkäisyssä ja niiden lieventämisessä. Tällöin on mahdollista muodostaa yhteinen käsitys tilanteesta.

Joo. Ei tulisi mitään, jos ei ymmärretä toisiamme (H1).

Kyllä kysyvät välillä (H3).

Yksi haastateltavista totesi, että vuorovaikutuksen lakatessa, katoaa itsemääräämisoikeus. Haastateltavat toivat esille arvostavansa sitä, että työntekijät kysyvät mielipiteitä ja antavat mahdollisuuden osallistua päätöksentekoon. Yksi haastateltavista korosti omaa joustamisen tarvettaan, jotta yhteistyö olisi sujuvaa.

Täytyy ihmisen oppia se, että en minä vaan vaan näkee sen toisen (H2).

Eihän se minun mielen mukaan pidä mennä aina (H2).

Haastateltavat kertoivat odottavansa työntekijöiltä ammattimaista lähestymistapaa vuorovaikutustilanteissa. Ikääntyneet odottavat työntekijöiltä asiallisuutta, tasa-arvoista vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Analyysi heijastaa ikääntyneiden näkemyksiä itsemääräämisoikeuden toteutumisesta ja miten vuorovaikutus voi tukea tai supistaa ikääntyneiden mahdollisuuksia osallistua omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon.

Pitää kuunnella sitä asiakasta. Totta kai. Ja joustaa vähäsen (H2).

Haastateltavien kokemukset tilanteista, joissa itsemääräämisoikeutta on jouduttu rajoittamaan kuvaavat heidän ymmärtävän tilanteiden tarpeellisuuden, vaikka kokemukset herättävätkin heissä ristiriitaisia tunteita. Ikääntyneet toivovat, että heidän näkemyksiään ja mielipiteitään huomioidaan päätöksentekoprosesseissa. Ikääntyneet arvostavat, sitä että heille

perustellaan tehtyjä ratkaisuja ja heidän mielipiteensä selvitetään ennen päätöksen tekemistä. He haluavat ymmärtää heihin kohdistuvat rajoitukset, niiden taustat ja perusteet. He toivoivat työntekijöiden kohtaavan ikääntyneiden negatiiviset tunteet ammattimaisesti ja empaattisesti. Eräs haastatelluista vertasi asumistaan ympärivuorokautisessa palveluasumisessa vankilamaiseksi. Samalla hän kuitenkin kertoi ymmärtävänsä, miksei voi enää asua kotona. Kun ikääntyneille perustellaan avoimesti tehdyt päätökset, on heidän helpompi hyväksyä rajoitukset ja käsitellä niiden aiheuttamia tunteita.

Tähän on niin kun vankilassa (H4).

Teemahaastatteluissa ikääntyneet toivat niukasti esille koti-ikävä-kokemuksiaan tai pohtivat työntekijöiden roolia tunteen hallinnassa. Koti-ikävää kuvattiin pääosin hetkittäisenä ja lyhytkestoisena tunteena. Näissä tilanteissa työntekijöiden osoittama emotionaalinen tuki ja erityisesti kuunteleminen olivat merkittävässä roolissa tilannetta helpottamassa. Kaksi haastateltavista toi esille työntekijöiden yhteistyön merkityksen läheisten kanssa, jotta koti-ikävää voidaan lieventää. Työntekijöiden avulla voidaan lisätä kotiin liittyviä elementtejä. Tuttujen esineiden tuominen hoivakotiin loi kodikkautta. Haastateltavat kertoivat työntekijöiden järjestävän mahdollisuuksien mukaan vierailuja kotiin. Yhteistyö auttoi ikääntyneitä säilyttämään yhteyden entiseen kotiin ja lieventävän koti-ikävää.

Se on, kun tulee kesä vastaan ja mieli on kotona tietenkin (H3).

On omia kirjoja (H4).

6.1.3 Sosiaalinen tuki

Päälukun ”Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana” alle kuuluva yläluokka ”Sosiaalinen tuki” alla tarkastellaan, kuinka ikääntyneiden kokemukset yksityisyyden kunnioittamisesta, osallisuudesta ja työntekijöiden antamasta tuesta vaikuttavat heidän itsemääräämisoikeutensa toteutumiseen. Haastattelut tuovat esille, miten sosiaalinen vuorovaikutus ja arjen tuki vahvistavat ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Kuviossa 11 on esitetty sosiaalisen tuen keskeiset osa-alueet.

Kuvio 11: Yläluokka ”Sosiaalinen tuki”

Kaikki ikääntyneet painottivat yksityisyyden kunnioittamista ja erityisesti oman tilan merkityksellisyttä. Haastateltavat toivat esille arvostavansa työntekijöiden tapaa huolehtia yksityisyyden kunnioittamisesta. Erityisen vaikuttavaa oli ikääntyneiden huomio työntekijöiden tapavasta koputtaa huoneen ovea ennen sisään astumista. Tämä pieni mutta merkittävä tapa lisäsi ikääntyneiden tunnetta siitä, että heidän yksityisyyttään arvostetaan. Eräs haastateltavista ilmaisi kiitollisuutensa koputtamiseen seuraavasti:

On kyllä kiitettävästi niin kun tulee huoneisiin (H4).

Tarve sosiaaliselle tuelle korostui erityisesti ristiriitatilanteissa muiden hoivakodissa asuvien ikääntyneiden kanssa. Haastateltavat kokivat tarvitsevansa apua tilanteissa, joissa toinen asukas yritti tulla heidän huoneeseensa. Kutsumattomat vieraat koettiin häiritsevänä ja itsemääräämisoikeutta rajoittavana tilanteena. Vaikka tilanteet aiheuttivat haasteita ja negatiivisia tunteita, ikääntyneet osoittivat empatiaa toisiaan kohtaan. Ratkaisevaa oli työntekijöiden toiminta itsemääräämisoikeuden turvaamisessa ja tilanteiden hallinnassa. Ikääntyneet toivat esille luottamuksensa työntekijöitä kohtaan, he kokivat työntekijöiden pystyvän auttamaan ja ohjaamaan muita ikääntyneitä pois heidän huoneestaan. Eräs haastateltava kuvasi tilannetta seuraavasti:

No nyt kohteliaasti käännättänyt takaisin. Kerran pari pitänyt sitten ollut semmoinen, että henkilö on selvästi pimeä päästään, että olen käynyt hakemassa henkilökunnan, joka ohjaa sitä tilanteita eteenpäin (H4).

Ikääntyneet painottivat osallisuuden tukemisen tärkeyttä ja sen vaikutusta heidän kokemuksensa elämän merkityksellisyydestä. Haastateltavat kokivat tärkeäksi viettää aikaa muiden ikääntyneiden kanssa oman toimintakykynsä ja halunsa mukaisesti. Sosiaalinen vuorovaikutus ja yhdessä vietetty aika koettiin arvokkaana. Ikääntyneet kokivat merkityksellisenä

yhteisöllisyyden ja keskinäisen tuen, näitä syntyi aidoimmin luonnollisissa sosiaalisissa kohtaamisissa. Esimerkiksi eräs haastateltava kuvasi tätä yhteisöllisyyden tunnetta sanoen:

Ja välillä kun menen, niin muut tulevat mukana (H1).

Keskeisiä elementtejä itsemääräämisoikeuden toteutumisessa on ikääntyneiden yhteisöllisyyden tukeminen ja mahdollisuus osallistua yhdessä muiden kanssa tapahtuvaan toimintaan omat voimavarojen mukaisesti. Tämä korostaa vuorovaikutuksen ja yhteistyön tärkeyttä ja tuo esille kuinka tärkeää on tarjota ikääntyneille mahdollisuuksia osallisuuteen ja yhteisiin hetkiin muiden ihmisten kanssa.

Työntekijöiden asenteet ja ammatillisuus nousivat teemahaastatteluissa yhdeksi merkittäväksi tekijäksi itsemääräämisoikeuden toteutumisessa. Nämä korostuvat erityisesti ristiriitatilanteissa. Haastateltavat korostivat työntekijöiden kohtaamistaitoja ja empatiaa, erityisesti haastavissa tilanteissa. Ikääntyneet kertoivat arvostavansa työntekijöiden ohjaavaa otetta esimerkiksi arjen askareissa.

Tää tiskaus niin minä teen niin kun samalla tavalla niin kun ne opettavat sen (H3).

Eräs haastateltava kuvasi työntekijöiden epäammatillista suhtautumista ja asennetta:

Siitä ei nyt hirveästi ruveta korotteleen olkapäätä (H2).

Tämä ilmaisu heijastaa hänen arvostavan sellaista työntekijän toimintatapaa, jossa asioita hoidetaan rauhallisesti. Asenteilla ja käytännön ohjauksella on suuri vaikutus siihen, miten ikääntyneet kokevat oman arkensa hoivakotiympäristössä, ja nämä kokemukset ovat keskeisiä heidän hyvinvointinsa ja osallisuutensa tukemisessa.

Ikääntyneet arvostavat itsenäisyyden säilyttämistä ja toivovat, että tämä toteutuu yksilöllisesti sosiaalisen tuen avulla. Itsenäisyys ei monille ikääntyneelle merkitse täydellistä riippumattomuutta vaan mahdollisuutta tehdä päätöksiä omista asioistaan ja saada kokea elämänhallinnan tunnetta. Yksi haastateltavista korosti puolison läsnäolon merkitystä päätöksentekotilanteissa. Puolison läsnäolo mahdollisti yhteisen päätöksenteon ja loi turvallisuudentunnetta ikääntyneen valintojen tueksi. Toinen haastateltava taas toi esille voimakkaan itsenäisyyden tarpeensa omien asioiden hoidossa tuoden esille seuraavaa:

Hän voi tehdä mitä haluaa, mutta haluan itse päättää omat asiani (H1).

Tämä toteamus kuvastaa haastateltavien tarvetta itsemääräämisoikeuden säilyttämiseen elämänsä myöhemmässä vaiheessa. Itsenäisyyden säilyttäminen on keskeinen tekijä

ikäntyneiden itsemääräämisoikeuden tukemisessa, sen toteutuminen vaatii työntekijöiltä herkkyyttä tunnistaa yksilölliset tarpeet ja toiveet sosiaalisessa kontekstissa.

6.1.4 Ryhmämessujen vaikutus luokitusten täydentymiseen

Ryhmämessujen jälkeen luokka "Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana" täydentyi seuraavilla alaluokilla: osallisuus hoitopäätöksissä, työntekijöiden rooli itsemääräämisoikeuden tukemisessa, mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin, yksilöllisten tarpeiden ja toiveiden kuunteleminen, vuorovaikutus ja läheisten rooli sekä läheisten ja työntekijöiden välinen yhteistyö.

Työntekijät korostivat tiedon keräämisen merkitystä koko hoitosuhteen ajan ikääntyneeltä ja tämän läheisiltä. Erityisen tärkeää on hoitotahdon varmistaminen ikääntyneen muuttaessa ympärivuorokautiseen palveluasumiseen. Tärkeänä teemana työntekijöiltä nousi läheisten tietoisuuden lisääminen itsemääräämisoikeudesta ja sen erityispiirteistä ikääntyneiden kohdalla. Jotta ikääntyneen itsemääräämisoikeutta voidaan tukea, on läheisten kanssa tapahtuva vuorovaikutus oltava aktiivista. Parhaiten se toteutuu hoitopalaverissa, läheisviestinnässä ja kuukausisoiottojen yhteydessä. Tällöin ikääntyneiden näkemykset ja toiveet ovat jatkuvasti keskiössä. Työntekijät nostivat ristiriitatilanteiden yhdeksi ratkaisuehdotukseksi vaihtoehtojen antamisen ikääntyneelle. Validaatio ja kunnioittava kohtaamisen koettiin tärkeimmiksi keinoiksi ennaltaehkäistä konflikteja ja ratkoa niitä. Yksityisyyden kunnioittaminen esimerkiksi vessarauhan antaminen, oven sulkeminen, kuvauslupien varmistaminen, oveen koputtaminen ja salassapidon ymmärtäminen ovat keinoja osoittaa yksityisyyden kunnioitusta. Kuviossa 12 on esitelty ryhmän 1 tuotos.

Kuvio 12: Ryhmä1; "Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana"

6.1.5 Yhteenveto: Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana

Ympäri vuorokautisen palveluasumisen rakenteet ja käytännöt tukevat ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista. Teemahaastatteluissa ja ryhmämessuilla korostuivat erityisesti terveydenhuollon järjestelyjen merkitys, itsemääräämisoikeuden tukeminen ja mahdollisuus sosiaaliseen tukeen.

Ikääntyneet korostivat luottavansa terveydenhuollon järjestelyissä ja hoitosuhteissa työntekijöiden ammatilliseen osaamiseensa. Tiedon jakamisen käytänteissä tuli vahvasti esille ikääntyneiden yksilöllisyys. Läheisten rooli nähtiin joko tukevan yksityisyyttä tai rajoittavan sitä. Työntekijöiden ryhmämessuilla tuomat asiat vahvistivat teemahaastattelujen aineistoa. Työntekijät korostivat tiedonkulun ja vuorovaikutustaitojen kehittämisen merkitystä. Työntekijät näkivät itsellään merkittävän roolin varmistaa ikääntyneen hoitotahto.

Ikääntyneet toivat esille mahdollisuutensa osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Yhtenä tärkeimpänä teemana he pitivät oikeuttaan omaan näkemykseen ja tasavertaiseen vuorovaikutukseen työntekijöiden kanssa. Ryhmämessujen tuloksissa työntekijöiden tehtävä korostui päätöksenteon mahdollistajana ja osallisuuden tukijana. Työntekijät kokivat kouluttautumisen ja vuorovaikutustaitojen kehittämisen avulla voivansa paremmin ennaltaehkäistä, vähentää ja ratkoa konflikteja. Saatua validaatio-koulutusta arvostettiin ja sitä hyödynnettiin haastavissa kohtaamistilanteissa ikääntyneiden kanssa.

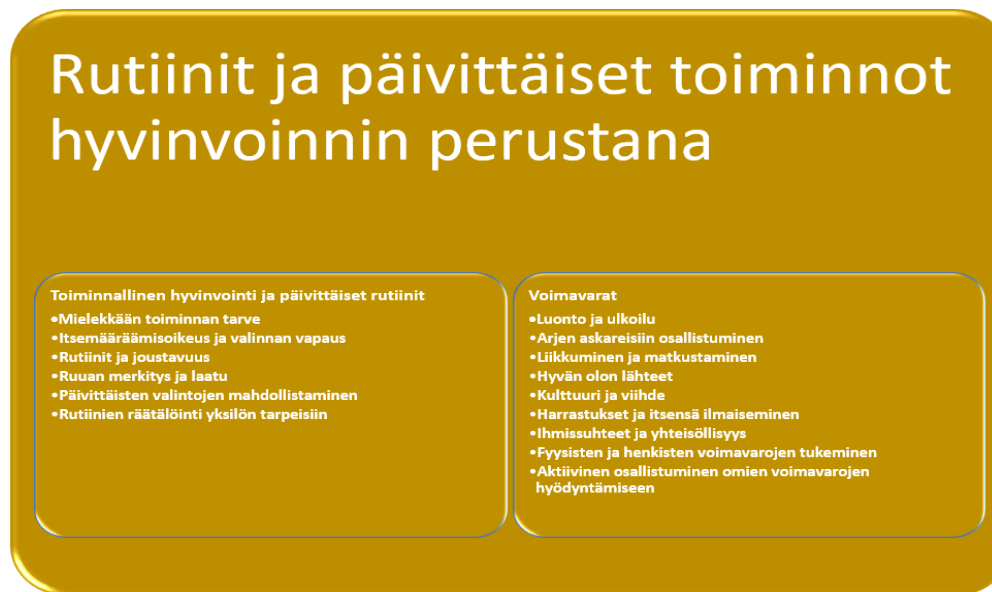
Teemahaastatteluissa keskeisiksi sosiaalisen tuen osalta nousivat yksityisyyden kunnioitus ja sosiaalisen vuorovaikutuksen mahdollistaminen. Ikääntyneet arvostavat henkilökohtaista tilaa, työntekijöiden nähtiin turvaavan sitä empatiaa osoittaen. Työntekijät korostivat yhteistyön ja aktiivisen vuorovaikutuksen merkitystä, jotta yhteistyössä läheisten kanssa voidaan tukea ikääntyneitä itsenäisyyden säilyttämisessä.

Yläluokat täydentyivät uusilla alaluokilla ryhmämessujen jälkeen. Uudet alaluokat korostivat osallisuuden, läheisten ja työntekijöiden yhteistyön merkitystä sekä ikääntyneen yksilöllisten tarpeiden huomioimista. Nämä huomiot täydensivät teemahaastatteluissa saatuja oivalluksia ja täydensivät sisällönanalysissä saatua tietoa vahvistaen ymmärrystä siitä, miten ympäristö ja organisaatio voivat vahvistaa ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista.

6.2 Rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin perustana

Ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden tukeminen perustuu heidän yksilöllisten rutiiniensa ja päivittäisten toimintojensa huomioimiseen sekä henkilökohtaisiin voimavaroihin. Näitä tarkastellaan tarkemmin alaluvuissa 6.2.1 ja 6.2.2. Luvussa 6.2.3 kuvataan, kuinka ryhmämessut vaikuttivat luokittelujen täydentymiseen ja luvussa 6.2.4 on yhteenvetona

teemahaastattelujen ja ryhmämessujen tulokset. Kuviossa 13 on kuvattu rutiinien ja päivittäisten toimintojen merkitys hyvinvoinnin perustana.

Kuvio 13: Pääluokan ”Rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin perustana” ylä- sekä alaluokat

6.2.1 Toiminnallinen hyvinvointi ja päivittäiset rutiinit

Pääluokan ”Rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin tukena” alla oleva yläluokka ”Toiminnallinen hyvinvointi ja päivittäiset rutiinit” tarkastelee, kuinka ikääntyneiden arkea voidaan kehittää merkityksellisemmäksi tarjoamalla asukaslähtöisesti mielekästä tekemistä. Ikääntyneiden hyvinvointia ja itsemääräämisoikeuden toteutumista voidaan vahvistaa tunnistamalla yksilölliset rutiinit ja tukemalla niiden toteutumista. Kuviossa 14 on esitetty toiminnallisen hyvinvoinnin ja päivittäisten rutiinien keskeiset osa-alueet.

Kuvio 14: Yläluokka ”Toiminnallinen hyvinvointi ja päivittäiset rutiinit”

Ikääntyneet kertoivat haluavansa osallistua arjen askareisiin yksilöllisten voimavarojen mukaisesti. Yksi haastateltavista jakoi muistonsa äitinsä auttamisesta kotitöissä ja kertoi jatkavansa näitä tehtäviä edelleen. Toinen haastateltava kertoi osallistuvansa mielellään esimerkiksi tiskaamiseen ja piha-alueen istutusten hoitoon sekä kukkien kasteluun. Tämänkaltaisen toiminta antoi heille merkityksellisyyden kokemuksia ja mahdollisuuden kokea itsensä tarpeelliseksi. He jatkoivat kotona omaksumiaan tapoja myös ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Tämä vahvisti itsemääräämisoikeutta.

No niin. En minä tiedä. Minä en osaa olla ilman. Semmoista työtä, että josta kumminkin saa vähän palkkaa (H2).

Äidin apuna (H2).

Ikääntyneet kertoivat konkreettisista tavoista, joilla heidän itsemääräämisoikeuttaan voidaan tukea arjessa. Keskeiseksi nousi vapaus tehdä omia valintoja esimerkiksi pukeutumisessa ja päivittäisissä toiminnoissa. Työntekijät voivat kuitenkin ehdottaa sopivia vaatteita. Haastateltava kertoikin seuraavaa vaatteiden valinnasta:

No kyllä minä siihenkin nokkani toisin (H2).

Ruokailun osalta ikääntyneet kokivat itsemääräämisoikeutta vahvistettavan huomioimalla yksilölliset mieltymykset, kuten annoskoko ja kasvien määrästä päättäminen. Yksi haastateltavista kertoi arvostavansa erityisesti sitä, että työntekijät ottivat hänen henkilökohtaiset menonsa huomioon ja varmistivat, että ruoka oli odottamassa hänen palattuaan hoivakotiin. Huomioimalla ja tarjoamalla tilaisuuksia ikääntyneelle tehdä omaa elämää koskevia valintoja, voidaan vahvistaa ikääntyneiden itsenäisyyttä ja toiminnallista hyvinvointia päivittäisten rutiinien kohdalla.

Ruokailu on täällä järjestetty hirmuisen hyvin, että voi toivoa. Musta on hyvä se, että ruokailu käydä siitä sanomassa, minkä kokoisen annoksen haluaako salaattia enemmän vai vähemmän niin siihen mä olen hyvin tyytyväinen myöskin (H4).

Ikääntyneet tuntevat elämänsä merkitykselliseksi saadessaan noudattaa omia rutiinejaan. Omien rutiinien noudattaminen tukee heidän toiminnallista hyvinvointiaan. Ikääntyneet kertoivat voivansa edelleen toteuttaa yksilöllistä vuorokausirytmää, peseytymisrutiineja ja noudattaa omaa pukeutumistyyliään. Yksi haastateltavista korosti oman kalenterin käytön tärkeyttä arjen hallinnassa. Kalenteri auttoi häntä säilyttämään päivärytmensä ja loi turvaa tilanteissa, joissa muistin heikentyminen vaikeutti elämää. Ikääntyneet kokivat joustavuuden esimerkiksi peseytymisajan valinnanmahdollisuuden tärkeänä osana omien rutiinien säilyttämisessä.

Ottaa tuon oman kalenterin esiin ja että selviää siitä. Mulla muisti ei se hyvä ollutkaan, mutta nyt siellä mennyt kyllä aika huonoksi. Niin tuota minun

kalenteri on aika tärkeä asia. Mulla on sitten, että siitä lähtee, että näen mitä minun tämän päivän ohjelmassa on (H4).

Ikääntyneet keskustelivat mielellään ruokailusta ja siihen liittyvästä valinnanvapaudesta ja joustavuudesta. Yksi haastateltavista painotti erityisesti ruuan terveellisyyttä, kun taas muut korostivat ruuan maistuvuutta ja omaa valinnanvapautta. Eräs haastateltava vertaili kokemuksiaan eri hoivapaikoissa. Hän totesi nykyisessä paikassa olevan eniten mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa sekä ruokalistojen sisältävän eniten vaihtelua. Ruuan ulkonäkö ja maistuvuus saivat kiitosta, ja vaihtelua arvostettiin. Ruokailun järjestelyjen joustavuus ja toiveiden huomioiminen saivat myös positiivista palautetta.

Minä kokeilin muita paikkoja ja kyllä on eroja (H3).

Ruokailu on täällä järjestetty hirmuisen hyvin, että voi toivoa (H4).

6.2.2 Voimavarat

Päälukuan ”Rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin tukena” alla oleva yläluokka ”Voimavarat” käsittelee niitä tekijöitä, jotka tukevat ikääntyneiden fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia. Teemahaastattelussa korostuivat luonnon, arjen askareiden, kulttuurielämyksen ja yhteisöllisyyden merkitys. Näiden yksilöllisten voimavarojen tunnistaminen ja tukeminen parantavat ikääntyneiden elämänlaatua ja vahvistavat heidän itsemääräämisoikeutensa toteutumista. Kuviossa 15 on esitelty voimavarojen keskeiset osa-alueet.

Kuvio 15: Yläluokka ”Voimavarat

Ikääntyneet toivat esille luonnon ja ulkoilun tärkeyden voimavaraistavana tekijänä. He tiedostivat fyysisen toimintakyvyn heikkenemisen, mutta pyrkivät voimavarojensa mukaisesti säilyttämään liikunnallisuutensa. Luonto koettiin voimaannuttavana elementtinä, ja eräs haastateltavista toi esille linnunlaulun hyvinvointia parantavan vaikutuksen. Tunnistamalla ikääntyneen mieltymykset luonnon ja ulkoilun suhteen voidaan näihin tarpeisiin vastata myös ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Ikääntyneen luonnon ja ulkoilun tarpeisiin vastaaminen edistää itsemääräämisoikeuden toteutumista ja lisää hyvinvointia.

Ja linnut. Ne laulaa (H1).

Arjen askareisiin osallistuminen koettiin ikääntyneiden keskuudessa voimavaraistavana elementtinä, joka lisäsi elämänlaatua ja teki arjesta mielekäästä. Haastateltavat kertoivat mielellään osallistuvansa keittiöaskareisiin, kuten astioiden pesemiseen ja pöytien pyyhintään. Tämä toiminnan avulla he kokivat itsensä tarpeelliseksi ja elämän merkitykselliseksi. Tiskäminen tuntui yhdestä haastateltavista jopa terapeuttilta.

Vähän tommainen terapiaa (H3).

Lisäksi kukkien hoitaminen ja yhteisen piha-alueen hoito koettiin tärkeäksi, mikä vahvisti yhteisöllisyyden tunnetta ja lisäsi ikääntyneiden voimavaroja.

Ajoluvan menetys tuntui yhdestä haastateltavista itsemääräämisoikeuden rajoitukselta. Autolla ajaminen oli ollut hänelle tärkeä ja mielihyvää tuova kokemus, ja sen menetys harmitti häntä syvästi. Hän kertoi, että auton kyytiin pääseminen on auttanut lievittämään kaipuuta auton rattiin. Haastateltava toivoi myös, että hän voisi päästä lomalle omaan kotiinsa.

Joo hmm kyllä olen silloin tällöin päässyt autolla tuonne, kun on kyyti (H3).

No, että välillä olisi jonkun näköinen loma (H3).

Haastateltavilla oli kaikilla yhteinen kokemus siitä, että elämässä on edelleen paljon hyvän olon lähteitä. Yksi haastatelluista kertoi kokemuksestaan, jossa hänen piirroksensa oli huomioitu, tämä mainittiin useaan otteeseen haastattelun aikana. Tämä kuvaa, kuinka tärkeää tällainen tunnustus on hänen hyvinvoinnilleen.

Näkee minun piirustukset. Silloin minulla hyvä olo (H2).

Löytyy paljon asioita, joista nauttia (H1).

Haastateltavat kertoivat kulttuurin ja viihteen tarjoavan voimavaraistavia kokemuksia. Ulkopuoliset esiintyjät tarjosivat arkea rikastuttavaa ohjelmaa ja mahdollisuuden sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Oleellista oli tapahtumiin osallistumisen vapaehtoisuus. TV:n katsominen

oli yhdelle haastateltavista tärkeä asia, joskin sen katsominen viime aikoina oli hänen kokemuksensa mukaan vähentynyt.

No kyllä minä katson välillä, mutta se on mennyt vähän ohi. Että minä en nyt katson koko ajan (H3).

Se, että muutenkin täällä on, että noin harrastuksen tuo mikä tuolla aulassa on että. Tuolla käy joku laulaja ja muut että siihen minä tuota osallistun silloin tällöin (H4).

Ikääntyneet toivat haastatteluissa esille harrastusten ja itsensä ilmaisemisen olevan voimaannuttava kokemus. Mahdollisuus jatkaa omia harrastuksia vahvistaa ikääntyneiden hyvinvointia ja elämän mielekkyyttä ja tarjoaa jatkuvuuden tunnetta.

Haastattelija: Hyvä eli varmasti myös tämä koetko sitä itsemääräämisoikeutta voivan toteuttaa myös tämän uskonnon osalta koska se kuulostaa kanssa olevan sinulle tärkeältä.

H4: Se on. Kuin myös täällä rakkaat kirjat tuossa vielä. Kaikki tuo on tullut tuuksi ja minä voin samaistua raamattuun. Ja semmoisena se on hyvä mutta että minä voin lähteä täältä kokoukseen (H4).

Ikääntyneet toivat esille monipuolisesti eri harrastuksia ja tapoja ilmaista itseään. Haastateltavat mainitsivat harrastuksista kirjojen lukemisen, kirjastossa vierailut, autoilun ja piirtämisen. Haastateltavien harrastukset ja mielenkiinnon kohteet olivat yksilöllisiä ja niiden tunnistaminen ja hyödyntäminen lisäävät heidän mahdollisuuksiaan itsensä ilmaisemiseen.

Ikääntyneet toivat esille ihmissuhteiden ja yhteisöllisyyden olevan tärkeitä voimavaroja. Yksi haastateltavista korosti ystävien merkitystä. Hän kertoi, kuinka tärkeää on saada tavata heitä ja pitää yhteyttä myös soittamalla. Ystävyysuhteet rikastuttavat ja tuovat iloa ikääntyneen arkeen.

Voin puhelimella sitten soittaa. Vaimolle ja lapsille ja ystäville, joita nyt se on (H4).

Haastateltavat toivat esille muiden ympärivuorokautisessa palveluasumisessa asuvien ikääntyneiden tasavertaisen seurauksen merkityksellisuuden. Yhdessä vietetty aika toisten seurassa oli haastateltavien mielestä vertaistukea antava ja paransi koettua elämänlaatua.

Muut tulevat mukaan (H1).

Kaikki haastateltavat korostivat työntekijöiden kohtaamisessa tasa-arvoisen vuorovaikutuksen merkitystä ja sen olevan voimavara. Vuorovaikutustilanteet työntekijöiden kanssa ovat ikääntyneille tärkeitä ja ne lisäävät yhteisöllisyyden tunnetta. Säilyttääkseen yhteyden ympäröivään maailmaan ikääntyneet tarvitsevat mahdollisuuksia sosiaaliseen vuorovaikutukseen.

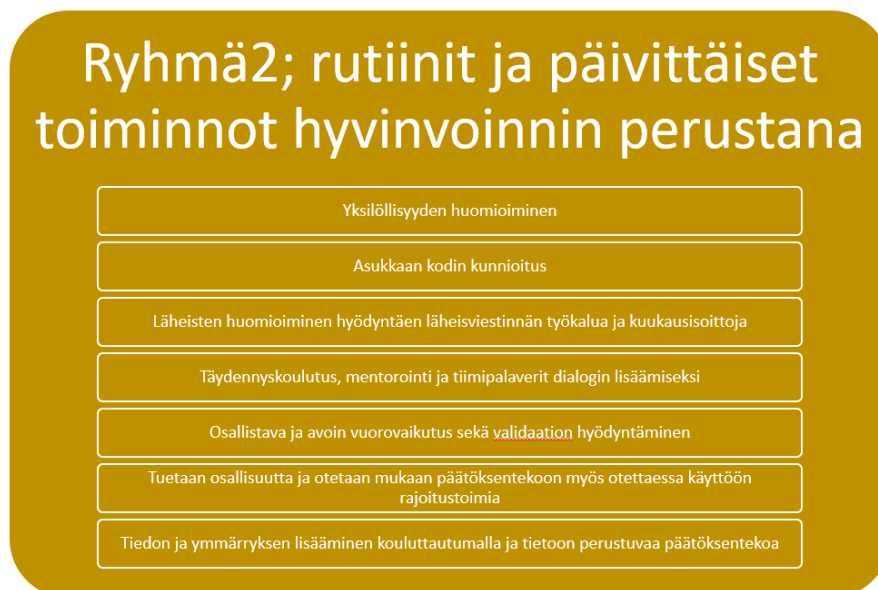
Yhteisöllisyys, ystävyysuhteet ja merkitykselliset kohtaamiset työntekijöiden kanssa muodostavat ison ja tärkeän osan ikääntyneiden arjessa sekä vahvistavat heidän voimavarojaan ja lisäävät hyvinvointia.

6.2.3 Ryhmämessujen vaikutus luokitusten täydentymiseen

Ryhmämessujen jälkeen luokat tarkentuivat uusilla alaluokilla, jotka olivat päivittäisten valintojen mahdollistaminen, rutiinien räätälöinti yksilön tarpeisiin, fyysisten ja henkisten voimavarojen tukeminen sekä aktiivinen osallistuminen omien voimavarojen hyödyntämiseen. Ryhmämessuille osallistuneet korostivat ikääntyneiden yksilöllisyyden huomioimista koko hoitosuhteen ajan. Ympäri vuorokautisen palveluasumisen yksikön nähtiin olevan ikääntyneen koti, mikä edellyttää työntekijöiltä ja läheisiltä kunnioitusta ja herkkyyttä ikääntyneen toiveiden ja tarpeiden suhteen.

Työntekijät painottivat ikääntyneiden osallisuuden tukemisen tärkeyttä erityisesti niissä tilanteissa, joissa jouduttiin turvautumaan rajoitustoimenpiteisiin. Validaatio, osallistava ja avoin vuorovaikutus korostuivat kaikissa ikääntyneiden kohtaamisissa.

Läheiset ovat keskeisessä roolissa ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa. Läheisviestinnän työkalu ja kuukausisoitot todettiin hyödyllisiksi tavoiksi lisätä vuorovaikutusta ja tukea ikääntyneiden toiveiden toteutumista. Lisäksi työntekijät pitivät tärkeänä jatkuvaa koulutusta, mentorointia ja tiimipalavereja, jotka lisäävät vuoropuhelua ja vahvistavat osaamista. Työntekijät ilmaisivat tarpeen lisätä tietoon pohjautuvan päätöksentekoa ja jatkuvaa kouluttautumista ymmärryksen syventämiseksi. Kuviossa 16 on esitelty ryhmän 2 tuotos.

Kuvio 16: Ryhmä 2; ”Rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin perustana”

6.2.4 Yhteenveto: Rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin tukena

Päälukassa ”Rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin tukena” tarkastellaan, kuinka yksilöllisten rutiinien, päivittäisten toimintojen ja voimavarojen tunnistamisella ja tukemisella voidaan tukea ikääntyneiden itsemääräämisoikeutta. Teemahaastattelut ja ryhmämessut korostivat ikääntyneiden rutiinien ja voimavarojen merkitystä yksilöllisyyden ja osallisuuden edistämiseksi.

Arjen askareisiin osallistuminen ja mielekäs tekeminen olivat keskeisessä roolissa toiminnallisen hyvinvoinnin tukemisessa. Teemahaastattelut nostivat esille ikääntyneiden tarpeet osallistua arjen askareisiin, kuten siivoukseen, ruokailuun ja muihin arkisiin rutiineihin. Nämä vahvistivat itsemääräämisoikeutta ja itsenäisyyden tunteen kokemusta. Ikääntyneet pitivät tärkeänä mahdollisuutta tehdä vaatetukseen ja ruokailuun liittyviä valintoja. Pienetkin päätökset koettiin tärkeiksi. Ryhmämessujen tulokset tukivat teemahaastattelujen tuloksia ja korostivat yksilöllisten rutiinien räätälöintiä sekä päivittäisten valintojen merkitystä.

Luonto, liikunta ja kulttuuri kuten musiikki ja harrastukset koettiin voimavaraistavina tekijöinä. Teemahaastatteluissa tuli esille myös yhteisöllisyyden merkityksen ikääntyneiden hyvinvointia lisäävänä elementtinä esimerkiksi vertaistuen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta. Ryhmämessujen tuloksissa huomio kiinnittyi ikääntyneiden aktiivisen osallistumisen tukemiseen ja ikääntyneiden voimavarojen tunnistamiseen. Työntekijät toivat esille myös jatkuvan kouluttautumisen tarpeen ja vuorovaikutustaitojen kehittämisen. Näitä vahvistamalla voidaan tukea paremmin ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista.

Ryhmämessujen tuloksissa nousi esille uusia alaluokkia, kuten fyysisten ja henkisten voimavarojen tukeminen, rutiinien yksilöllistäminen sekä läheisten rooli itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa. Tärkeinä keinoina konfliktien ehkäisyssä ja itsemääräämisoikeuden tukemisessa nähtiin työntekijöiden aktiivinen vuorovaikutus, validaation hyödyntäminen ja ikääntyneitä osallistava päätöksenteko.

Teemahaastattelujen ja ryhmämessujen tulokset korostivat molemmat rutiinien ja voimavarojen merkitystä ikääntyneiden hyvinvoinnin edistämiseksi. Yksilöllisten tarpeiden huomioiminen ja jatkuva vuorovaikutus ikääntyneiden, työntekijöiden ja läheisten välillä ovat keskeisessä roolissa ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumisessa.

6.3 Omaelämäntilanne ja yksilölliset voimavarat

Ikääntyneiden oman elämäntilanteen ja yksilöllisten voimavarojen huomioiminen on keskeistä itsemääräämisoikeuden tukemisessa ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Näitä tarkastellaan tarkemmin alaluvuissa 6.3.1 ja 6.3.2. Luvussa 6.3.3. kuvataan ryhmämessuilla muodostunut kokonaan uusi yläluokka. Luvussa 6.3.4 kuvataan yhteenvetona teemahaastattelujen

ja ryhmämessujen tulokset. Kuviossa 17 on esitetty omaan elämäntilanteeseen ja yksilöllisiin voimavaroihin liittyvät keskeiset osa-alueet.

Kuvio 17: Pääluokan ”Oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat” ylä- sekä alaluokat”

6.3.1 Oma huone

Pääluokan ”Oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat” alla oleva yläluokka ”Oma huone” tarkastelee ikääntyneiden henkilökohtaisen tilan merkitystä ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Teemahaastattelussa korostui, kuinka oma huone mahdollistaa yksityisyyden, turvallisuuden ja oman identiteetin ilmaisemisen tukien itsemääräämisoikeuden toteutumista. Kuviossa 18 on esitelty omaan huoneeseen liittyviä keskeisiä elementtejä.

Kuvio 18: Yläluokka ”Oma huone”

Ikääntyneet korostivat oman huoneen arvon tärkeyttä. Kaikilla haastateltavilla oli teemasta runsaasti kerrottavaa ja he jakoivat kokemuksiaan aiheesta mielellään ja innokkaasti. Ikääntyneet ilmaisevat persoonallisuuttaan ja identiteettiään oman huoneen kautta. Oman huoneen haluttiin olevan yksilöllinen. Omat tavarat, esimerkiksi jääkaappi, kirjahylly ja kirjat, olivat luomassa kodintuntua ja vahvistivat turvallisuuden tunnetta. Oma huone yksilöllisenä tilana oli olennainen osa heidän hyvinvointiaan ja elämänlaatuaan palveluasumisen arjessa.

Oma koti on niin siellä. Minä haluan, että se on myöskin sen näköinen (H2).

Ikääntyneillä on yksilölliset siisteys- ja järjestysstandardit. Nämä näkyvät yksilöllisinä tapoina ylläpitää oman huoneen puhtautta ja järjestystä. Haastatteluissa korostui ikääntyneiden käsitys työntekijöiden kunnioittavasta asenteesta heidän huonettaan kohtaan. Ikääntyneet kokivat työntekijöiden huolehtivan samalla yleisestä siisteystyöstä, mikä lisää viihtyvyyden tunnetta. Siisteys koettiin merkittävän osana arkea, ja osa ikääntyneistä osallistuu aktiivisesti siivoamiseen voimavarojensa mukaisesti. Tämänkaltaista toimintaa tuottaa heille iloa ja antaa hallinnantunnetta omasta ympäristöstä.

Kun siivoan niin muut voivat mennä ulos (H1).

Oma huone toi kaikille haastatteluun osallistuneille turvallisuuden ja mukavuuden tunnetta. Oma huone koettiin omaksi valtakunnaksi ja tukipaikaksi.

Nythän mulla on tää. Valtakunta tässä (H4).

Kaksi haasteltavaa toi yksityisyyden hallinnan esille tärkeänä elementtinä. Mahdollisuus sulkea oman huoneen ovi lisäsi heillä merkittävästi hallinnan tunnetta ja mahdollisti oman rauhan. Mahdollisuus järjestää oman huoneen tavarat haluamallaan tavalla vahvasti vaikutusmahdollisuuksia omassa elämässä ja antoi tavan ilmaista yksilöllisyyttä. Nämä tekijät tukivat heidän itsemääräämisoikeuden kokemustaan.

Hyvä kun saa oven kiinni (H3).

6.3.2 Kokemus omasta itsestä

Päälukun ”Oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat” alla oleva yläluokka ”Kokemus omasta itsestä” tarkastelee ikääntyneiden identiteetin, itsearvostuksen ja sopeutumiskyvyn merkitystä. Teemahaastattelujen perusteella oman kielen säilyttäminen, joustavuus ja empatia tukevat merkittävästi itsemääräämisoikeuden kokemusta ja henkilökohtaista arvokkuutta. Kuviossa 19 on esitetty kokemukseen omasta itsestä liittyvät keskeiset ulottuvuudet.

Kuvio 19: Yläluokka ”Kokemus omasta itsestä”

Ikääntyneiden kokemus omasta itsestä perustui kieleen ja identiteetin säilyttämiseen, itsearvostukseen ja oman arvonsa tuntemiseen sekä joustavuuteen ja sopeutumiskykyyn. Erityisesti tilanteissa, joissa asiat eivät suju ikääntyneen toivomalla tavalla, haastateltavat toivat esille tarpeensa joustaa ja sopeutua. Mikäli konfliktitilanteita ilmenee ikääntyneet toivovat rauhallista vuorovaikutusta, jossa pyritään välttämään riitelyä ja keskistytään rauhalliseen vuorovaikutukseen. Ikääntyneet odottavat itseltään kykyä empatiaan ja muiden ymmärtämiseen. He toivat esille kaikilla olevan oikeus tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä ja valintoja. Nämä vahvistavat ikääntyneiden identiteettiä ja tukevat itsemääräämisoikeuden toteutumista.

Yhden haastateltavan kohdalla äidinkielen säilyttäminen liittyy osana kokemukseen omasta itsestä ja identiteetin säilyttämisestä. Merkityksellistä on saada käyttää omaa äidinkieltään. Tämä ilmentää konkreettisesti sitä, miten kieli voi olla keskeinen voimavara ikääntyneillä ja vaikuttaa itsemääräämisoikeuden toteutumiseen.

Haluan apua omalla äidinkielellä (H1).

Oman arvon tunteminen ja itsearvostus nousivat esille teemahaastattelussa tärkeänä osana ikääntyneiden kokemusta omasta itsestään. Yksi haastateltavista murehti, mitä itsemääräämisoikeus voisi enää hänelle merkitä. Hän viittasi siihen, että ikääntyneenä hän koki

vaikutusmahdollisuutensa rajallisina. Toisen haastateltavan kokemus oli päinvastainen, sillä hän toi esille ajatuksen iän itseisarvosta, joka tulee automaattisesti tunnustaa ja sitä tulee kunnioittaa. Tämä osoittaa, että ikääntymiseen liittyvä itsearvostus on merkittävä osa itsemääräämisoikeutta ja henkilökohtaista kokemusta arvokkuudesta.

Mitä itsemääräämisoikeus voisi enää minulle olla (H1).

Vanha niin pitää sillekin antaa pikkuisen arvoa ja (H2).

Yksi haastatelluista toi esille tarpeensa ja halunsa joustaa ja sopeutua. Hän koki, ettei voi olettaa aina tilanteiden sujuvan vain hänen tahtonsa mukaisesti, vaan hän odotti itseltään kykyä joustaa ja tuntea empatiaa muita kohtaan.

Eihän se minun mielen mukaan pidä mennä aina (H2).

Haastateltava pohti myös konfliktitilanteita ja omaa käyttäytymistään. Hänen oletti itseltään asiallisuutta ja muut huomioivaa käytöstä.

Minun täytyy näetisti siinä tapauksessa. En nyt minä rupea huutamaan siinä vaan (H2).

Kaksi haastateltavista toi esille empatian merkityksen ja muiden ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen. Haastateltavat kokivat tärkeäksi, että myös muut saavat tehdä omia päätöksiä ja valintoja.

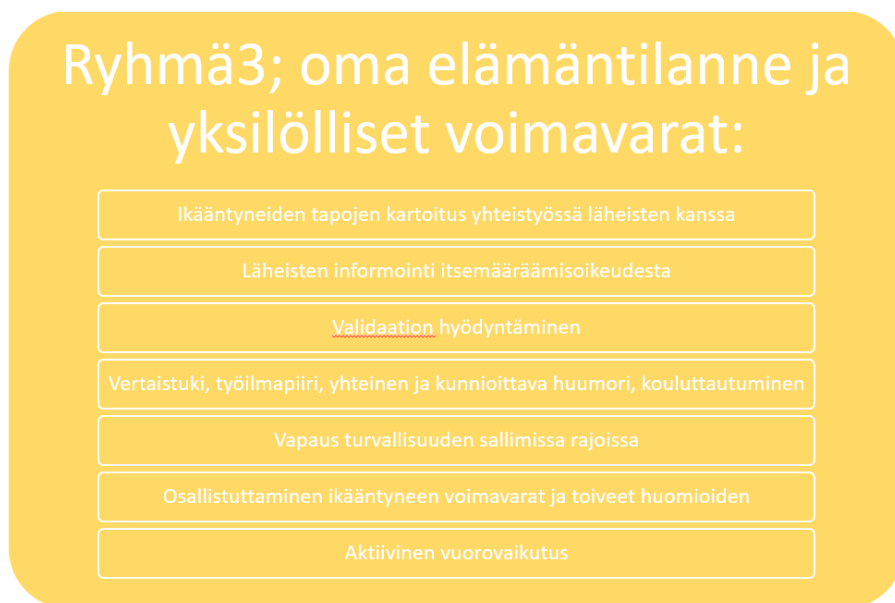
Toiset asukkaat saavat tehdä mitä haluavat (H1).

6.3.3 Ryhmämessujen tulokset: uudet luokat

Työntekijöille pidettyjen ryhmämessujen jälkeen pääluokka ”Oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat” täydentyi uudella yläluokalla ”Voimavarat ja henkilökohtainen elämäntilanne”. Ryhmämessujen jälkeen pääluokka ”Oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat” täydentyi lisäksi seuraavilla alaluokilla: ikääntyneen kokemusten ja tunteiden tunnistaminen ja vahvistaminen validaation avulla, muistojen ja henkilökohtaisen historian kunnioittaminen sekä mahdollisuus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon.

Työntekijät kokivat omalla toiminnallaan olevan vaikutusta siihen, miten ikääntyneet voivat toteuttaa omaa arkeaan. Osallisuutta voidaan vahvistaa ottamalla huomioon ikääntyneiden yksilölliset voimavarat ja selvittämällä heidän toiveensa. Konfliktien lieventämisessä ja ennaltaehkäisyssä koettiin validaatio-koulutuksen tuoneen keinoja ratkoa tilanteita ja parantaneen ikääntyneiden kanssa tapahtuvien kohtaamisten laatua. Ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa työntekijät näkivät tarpeelliseksi lisätä läheisten tietoisuutta ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden erityispiirteistä. Tämä edistäisi ikääntyneiden omaan tahtoon perustuvaa päätöksentekoa.

Ryhmämessuilla ideoitiin erilaisia tapoja ja keinoja tukea työntekijöitä ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa. Ryhmissä esitettiin vertaistuen hyödyntämistä, työilmapiirin parantamiseen keskittymistä sekä kunnioittavaa ja yhteisöllisen huumorin käyttöä työntekijöiden työssäjaksamisen tukena. Lisäksi jatkuva ammatillinen kouluttautuminen ymmärrettiin osaamisen kehittämisen edellytyksenä ja itsemääräämisoikeuden tukemisessa. Jotta ikääntyneiden oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat voidaan tunnistaa ja tukea on vuorovaikutuksen oltava aktiivista työntekijöiden, ikääntyneiden ja läheisten välillä. Kuviossa 20 on esitetty ryhmän 3 näkemykset ikääntyneen omaan elämäntilanteeseen ja yksilöllisiin voimavaroihin liittyen.

Kuvio 20: Ryhmä 3; ”Oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat”

Ryhmämessujen jälkeen muodostui uusi yläluokka ”Voimavarat ja henkilökohtainen elämäntilanne”. Keskeisinä teemoina olivat tekijät, joihin työntekijät voivat suoraan vaikuttaa. Merkittäviä tekijöitä olivat myös henkilökohtaiset osaamis- ja työssäjaksamisaspektinsä. Ryhmämessuilla työntekijät korostivat ikääntyneiden yksilöllisten tapojen ja tottumusten kartoituksen merkitystä. Kartoituksen tulee tapahtua yhteistyössä läheistensä kanssa. Tavoitteena oli varmistaa, että ikääntyneiden toiveet ja tavat tulevat työntekijöille tutuiksi. Tämä vahvistaa ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista. Ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista pidettiin keskeisenä tavoitteena, ja samalla ymmärrettiin tasapainoilu vapauden ja turvallisuuden välillä. Kuviossa 21 on kuvattu voimavarojen ja henkilökohtaisen elämäntilanteen keskeiset osa-alueet.

Kuvio 21: Yläluokka ”Voimavarat ja henkilökohtainen elämäntilanne”

6.3.4 Yhteenveto: Oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat

Pääluokka ”Oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat” tarkastelee, kuinka yksilöllisten tarpeiden ja henkilökohtaisen elämäntilanteen huomioiminen tukee ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista. Teemahaastattelut ja ryhmämessut korostivat yksityisyyden, identiteetin ja voimavarojen merkitystä hyvinvoinnille.

Oma huone nousi teemahaastatteluissa merkittäväksi elementiksi ikääntyneiden yksityisyyden ja turvallisuuden tunteen muodostumisessa. Oman huoneen järjestys ja henkilökohtaiset esineet, kuten kirjahylly ja jääkaappi, tukivat ikääntyneiden identiteettiä ja lisäsivät kodikkuutta. Ikääntyneet kokivat tärkeänä mahdollisuuden sulkea huoneensa ovi ja hallita siten omaa tilaa. Tämä vahvisti heidän kokemaansa itsemääräämisoikeuden toteutumista ja auttoi elämänhallinnantunteen vahvistamisessa. Ryhmämessuilla työntekijät painottivat omaa rooliaan ikääntyneiden yksilöllisten toiveiden kunnioittamisessa ja ikääntyneiden oman huoneen yksityisyyden turvaamisesta.

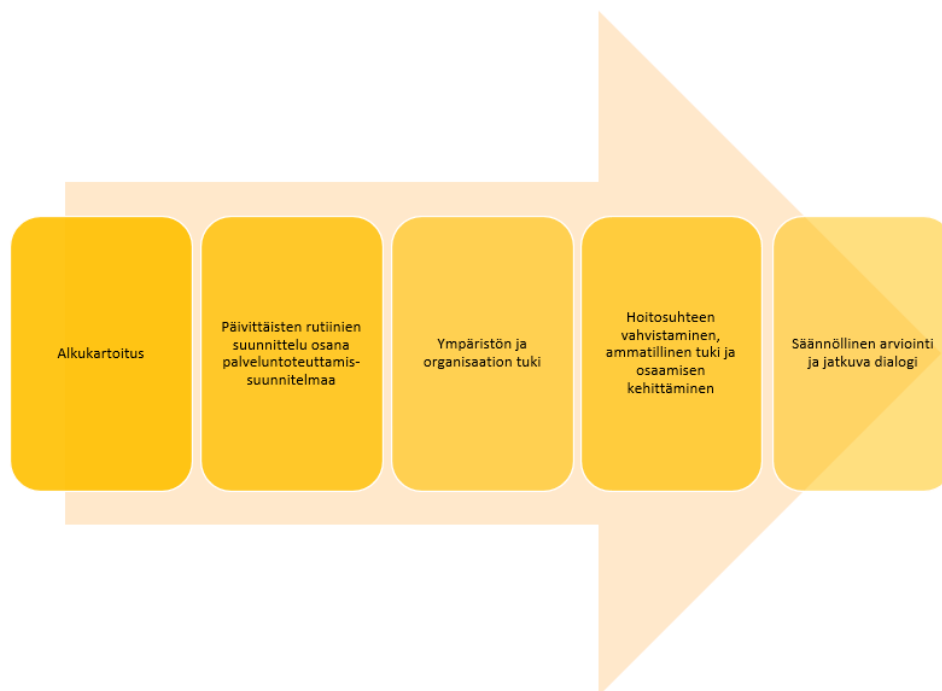
Identiteetin ja itsearvostuksen säilyttäminen sekä joustavuus arjessa nousivat esiin merkittävänä teemoina. Merkityksellistä oli oman kieli ja kulttuuri osana identiteettiä. Ikääntyneet odottavat itseltään empatiaa muita kohtaan ja kokivat vuorovaikutuksen osapuolien välillä tärkeäksi. Ryhmämessuilla työntekijät kiinnittivät huomion erityisesti siihen, miten työntekijöiden ammatillisuus ja validaation käyttö voivat tukea ikääntyneen itsearvostusta.

Ryhmämessujen myötä pääluokka täydentyi uudella yläluokalla, joka korostaa voimavarojen ja henkilökohtaisen elämäntilanteen merkitystä. Työntekijät toivat esille validaation hyödyntämisen, ikääntyneiden yksilöllisten tapojen ja tottumusten tunnistaminen sekä läheisten kanssa tehtävä yhteistyön merkityksen tukiessaan itsemääräämisoikeuden toteutumista. Työntekijöiden jatkuva kouluttautuminen ja vuorovaikutustaitojen kehittäminen ymmärrettiin keskeisiksi elementeiksi laadukkaan hoivan ja hyvinvoinnin edistämässä.

Teemahaastattelut sekä ryhmämessut painottivat yksilöllisyyden huomioimisen, vuorovaikutuksen ja henkilökohtaisen tilan merkitystä ikääntyneiden hyvinvoinnille. Näiden tekijöiden huomioiminen luo pohjan itsemääräämisoikeuden toteutumiselle.

6.4 Toimintamalli

Tässä luvussa esitellään toimintamalli, jonka tavoitteena on tukea ja vahvistaa ikääntyneiden itsemääräämisoikeutta ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Kuviossa 22 kuvattu ikääntyneen itsemääräämisoikeuden tukemiseksi laadittu toimintamalli.

Kuvio 22: Toimintamalli ikääntyneen itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ympärivuorokautisessa palveluasumisessa

6.4.1 Alkukartoitus

Ikääntyneen hoitotahto, elämäntilanne, voimavarat, henkilökohtaiset rutiinit sekä toiveet kartoitetaan hoitosuhteen alussa ja ne otetaan osaksi palveluntoteuttamissuunnitelmaa. Omahoitaja huolehtii suunnitelman laatimisesta ja säännöllisestä päivittäisestä. Ikääntyneen toiveet kirjataan systemaattisesti palveluntoteuttamissuunnitelmaan. Siinä hyödynnetään Elämänpuu- ja Asiakkaaksi tulo -lomakkeilla kerättyä tietoa, joiden avulla voidaan tunnistaa ikääntyneiden elämänhistoria ja voimavarat. Läheiset osallistutetaan suunnitelman laatimiseen ikääntyneen kanssa sovittulla tavalla. Näin rakennetaan asukaslähtöinen hoitosuhde,

jossa ikääntyneellä säilyy vaikutusvalta omaan elämäänsä. Muut työntekijät perehtyvät laadittuun palveluntoteuttamissuunnitelmaan.

Ikääntyneen itsenäisyyttä ja kykyä tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä tuetaan aktiivisesti esimerkiksi tarjoamalla valinnanmahdollisuuksia päivittäisissä toimissa kuten ruokailuissa, henkilökohtaisen vuorokausirytmien noudattamisessa sekä harrastuksissa. Sovitut tavat tukea ikääntyneen itsenäisyyttä kirjataan palveluntoteuttamissuunnitelmaan. Siihen kirjataan yhdessä ikääntyneen ja hänen läheistensä kanssa sovitut toimintatavat läheisten tiedottamisesta terveydenhoitoon liittyvistä asioista. Suunnitelmaan kirjataan sovitut hoitopalaverit tiedonkulun ja osallisuuden vahvistamiseksi. Lisäksi voidaan sopia kuukausisoitoista, joiden tarkoitus on pitää läheiset ajan tasalla ja vahvistaa vuorovaikutusta ja luottamuksellista suhdetta. Viestinnän helpottamiseksi voidaan hyödyntää läheisviestinnän työkalua, jonka avulla voidaan viestiä tulevista tapahtumista kuten läheistenilloista. Kuviossa 23 on esitetty toimintamallin mukainen alkukartoitus, jossa kuvataan tavoitteet, toimintatavat ja ikääntyneen osallisuuden sekä itsemääräämisoikeuden tukeminen.

Kuvio 23: Alkukartoitus

6.4.2 Rutiinit palveluntoteuttamissuunnitelmassa

Toimintamallin mukaisesti ikääntyneiden itsemääräämisoikeutta tuetaan tarjoamalla joustavia ja yksilöllisiä rutiineja asukaslähtöisesti. Nämä tukevat ikääntyneiden omia voimavaroja ja vahvistavat itsenäisyyttä. Rutiinit dokumentoidaan omahoitajan laatimaan palveluntoteuttamissuunnitelmaan ja sitä päivitetään säännöllisesti yhdessä ikääntyneen kanssa, jotta se

vastaa ikääntyneen toiveita ja tarpeita. Suunnitelmaan kirjataan konkreettisia keinoja itsemääräämisoikeuden tukemiseksi. Päivittäisten toimien, kuten pukeutumisen, ruokailujen ja arkiaskareiden yhteydessä työntekijät rohkaisevat ikääntyneitä tekemään omia valintoja ja osallistumaan kykyjensä mukaan. Ateria-ajat voidaan räätälöidä vastaamaan ikääntyneen tottumuksia. Heitä rohkaistaan osallistumaan arjen askareisiin kuten ruuanlaittoon, siivoamiseen ja pihatöihin, mikäli he haluavat ja kykenevät.

Työntekijät yhdessä ikääntyneiden ja tämän läheisten kanssa luovat hyvinvointia tukevia rutiineja. Kun ikääntyneellä on mahdollisuus valita, haluaako hän osallistua ulkoiluun, nauttia luonnosta tai olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, nämä toiminnot vaikuttavat myönteisesti kokemukseen terveydestä, elämänlaadusta ja itsemääräämisoikeuden toteutumisesta. Kuviossa 24 on esitetty päivittäisten rutiinien suunnittelu osana palveluntoteuttamissuunnitelmaa.

Kuvio 24: Päivittäisten rutiinien suunnittelu osana palveluntoteuttamissuunnitelmaa

6.4.3 Ympäristön ja organisaation tuki

Ympäristö ja organisaatio rakennetaan niin, että ne tukevat itsemääräämisoikeuden toteutusta monipuolisesti. Fyysisen ympäristön suunnittelussa painotetaan ikääntyneen omatoimisuuden, yksityisyyden ja itsenäisyyden tukemista. Oma huone tarjoaa tilan yksilöllisen identiteetin toteutumiselle, ja sen suunnittelussa huomioidaan ikääntyneen tarpeet ja toiveet. Esimerkiksi henkilökohtaiset esineet ja oman huoneen tunnistamista helpottavat kuvat ja nimet auttavat ikääntyneitä tuntemaan olonsa kotoisaksi, turvalliseksi ja arvostetuksi.

Luottamuksellisen hoitosuhteen syntyminen edellyttää ikääntyneen olemista keskiössä ja hänen tasa-arvoista ja kunnioitettavaa kohtaamista. Läheisten ja työntekijöiden välinen yhteistyö ja vuorovaikutus vahvistavat ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista. Läheisten rooli korostuu erityisesti tilanteissa, joissa ikääntyneen oma päätöksentekokyky on heikentynyt. Läheisten osallistumista päätöksentekoon tuetaan, mikäli se on ikääntyneen tahdon mukaista. Säännölliset hoitopalaverit ja läheisten tapaamiset tukevat avointa vuorovaikutusta ja varmistavat, että ikääntyneen tarpeet ja toiveet tulevat huomioituiksi. Elämän loppuvaiheen suunnittelussa kerätään tietoa hienotunteisesti ja asukaslähtöisesti.

Konfliktien ennaltaehkäisyssä ja selvittämisessä hyödynnetään avointa tiedonkulkua ja vuorovaikutusta, jotta kaikki osapuolet tulevat kuulluksi. Mahdolliset ristiriidat ikääntyneiden, läheisten ja työntekijöiden kanssa käsitellään avoimesti. Läheisille tarjotaan lisää tietoa ikääntyneiden itsemääräämisoikeudesta ja sen erityispiirteistä esimerkiksi läheisteniltapäivissä.

Työntekijät, ikääntyneet ja heidän läheisensä luovat turvallisen ja joustavan ympäristön, jossa ikääntyneiden mahdollisuuksia tehdä valintoja ja päätöksiä tuetaan sekä heidän annetaan toteuttaa yksilöllistä elämäntapaansa. Ikääntyneille annetaan myös oikeus tehdä yksilöllisiä ja jopa ”huonoja” valintoja. Työntekijöiden vastuulla on kuitenkin puuttua, mikäli ikääntyneen valinnat uhkaavat vakavasti heidän omaa tai muiden terveyttä. Itsemääräämisoikeuden tukeminen ikääntyneiden kohdalla toteutuu erityisesti arjen valintojen kohdalla. Kuviossa 25 on kuvattu toimintamallin mukainen vaihe ympäristön ja organisaation tuki.

Kuvio 25: Ympäristön ja organisaation tuki

6.4.4 Hoitosuhde ja osaamisen vahvistaminen

Jotta ikääntyneiden itsemääräämisoikeutta on mahdollista tukea paremmin, on luotava luotamuksellinen hoitosuhde ikääntyneen ja työntekijän välille. Omahoitaja tapaa säännöllisesti ikääntyneen omahoitajan hetkissä, jolloin hän kuuntelee tämän toiveet sekä käy läpi hoidon toteutumista, ja he arvioivat itsemääräämisoikeuden toteutumista. Tämä auttaa vahvistamaan ikääntyneen kokemusta omaa elämää koskevasta päätäntävällästä. Yhteydenpitoa läheisiin vahvistetaan kuukausisoi-toilla, ne vahvistavat vuorovaikutusta ja tiedonkulkua. Ikääntyneen mahdollisuutta antaa palautetta tuetaan sekä läheisiä ohjataan ja kannustetaan antamaan palautetta eri kanavia hyödyntäen.

Työntekijöiden ammattitaitoa ja ymmärrystä ikääntyneitä kohtaan vahvistetaan jatkuvalla kouluttautumisella. Siinä keskitytään itsemääräämisoikeuden tukemiseen, vuorovaikutustaitoihin ja jatketaan validaatio-osaamisen lisäämistä ja vahvistamista. Validaation avulla työntekijät pyrkivät ymmärtämään ja hyväksymään ikääntyneiden tunteet, mikä helpottaa tilanteita, joissa rajoitustoimenpiteisiin joudutaan turvautumaan.

Työyhteisö tukee toisiaan keskinäisen ammatillisen tuen avulla. Sparrausta annetaan esimerkiksi vaikeiden tilanteiden ja konfliktien käsittelyssä. Ammatillisessa reflektiossa työntekijät käyvät läpi työssään kohtaamia haasteita mutta myös onnistumisia. Nämä vahvistavat osaamista ja auttavat sitoutumaan asukaslähtöiseen työhön. Viikkopalavereissa käsitellään säännöllisesti itsemääräämisoikeuden tukemista ja käsitellään haastavia tilanteita. Kuviossa 26 on esitetty hoitosuhteen vahvistamisen, ammatillisen tuen ja osaamisen kehittämisen tavoitteet

sekä keskeiset toimintatavat.

Kuvio 26: Hoitosuhteen vahvistaminen, ammatillinen tuki ja osaamisen kehittäminen

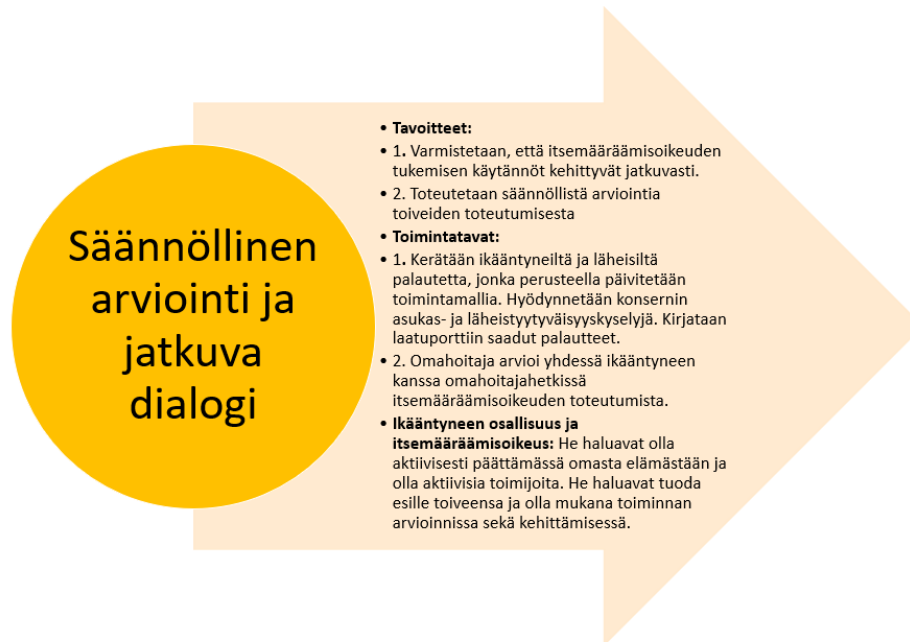
6.4.5 Arviointi ja jatkuva dialogi

Toimintamallin tavoitteena on, että itsemääräämisoikeuden tukemisen käytänteet kehittyvät jatkuvasti. Omahoitaja järjestää säännöllisesti omahoitaja hetkiä, joissa arvioidaan toiveiden ja itsemääräämisoikeuden toteutumista käytännössä yhdessä ikääntyneen kanssa. Omahoitaja hetkissä huomioidaan erityisesti ikääntyneiden mahdollisuus tehdä arkeen koskevia valintoja, kuten osallistuminen aktiviteetteihin, rutiinien toteutumiseen ja yksityisyyden kunnioittamiseen.

Ikääntyneitä ja hänen läheisiään kannustetaan osallistumaan palvelun suunnitteluun ja arviointiin. Omahoitaja toimii tärkeänä linkkinä ikääntyneen ja organisaation sekä läheisten välillä ja varmistaa vuorovaikutuksen säilyvän avoimena ja jatkuvana.

Tietoa kerätään jatkuvasti asukkailta ja läheisiltä esimerkiksi asukas- ja läheistyytyväisyyskyselyjen avulla. Ikääntyneiltä, läheisiltä ja työntekijöiltä saatua palautetta kirjataan laatuporttiin toiminnan arviointia ja kehittämistä helpottamaan. Tavoitteena on rakentaa itsemääräämisoikeutta vahvasti toteuttava toimintakulttuuri. Kuviossa 27 on kuvattu säännöllisen

arvioinnin ja jatkuvan dialogin tavoitteet sekä toimintatavat.

Kuvio 27: Säännöllinen arviointi ja jatkuva dialogi

7 Johtopäätökset

Tärkeiksi tekijöiksi ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi nousivat ympäristö- ja organisaatiokäytännöt, päivittäisten rutiinien huomioiminen sekä yksilöllisten voimavarojen ja elämäntilanteen tunnistaminen. Laadittu toimintamalli kuvaa työntekijöille keskeiset elementit ja toimenpiteet, joiden avulla ikääntyneiden itsemääräämisoikeutta voidaan tukea.

Tulosten perusteella on tärkeää kiinnittää huomiota ympärivuorokautisen palveluasumisen ympäristöön ja organisaatioon. Luomalla toimivat terveydenhuollon järjestelyt, rakentamalla luottamuksellisen hoitosuhteen, tukemalla itsemääräämisoikeutta ja päätöksentekoa sekä huomioimalla ikääntyneen sosiaalisen tuen tarpeen, voidaan ikääntyneiden itsenäisyyttä ja päätöksentekomahdollisuuksia vahvistaa.

Tulosten perusteella ikääntyneet toivat esille luottamuksensa työntekijöiden ammatilliseen osaamiseen. Luottamus näkyi erityisesti lääkehoitoon liittyvissä kysymyksissä. Ikääntyneet arvostavat työntekijöiden asiallista ja empaattista suhtautumista. Itsemääräämisoikeutta voidaan vahvistaa antamalla ikääntyneiden enenevässä määrin osallistua omaa elämää koskevaan päätöksentekoon. Ristiriitatilanteissa ikääntyneet toivovat kunnioittavaa kohtaamista ja kuuluksi tuleamista. He haluavat olla aktiivisesti mukana päätöksenteossa.

Yksityisyyttä ja tiedonhallintaa koskevissa kysymyksissä ikääntyneiden toiveet ovat yksilöllisiä. Heidän tarpeitaan ei voida yleistää. Ikääntyneiden, työntekijöiden ja läheisten välinen vuorovaikutus on keskeinen tekijä ristiriitojen ratkaisemisessa sekä koti-ikävan lieventämisessä. Avoin vuorovaikutus osapuolien välillä tukee ikääntyneiden osallisuutta ja merkityksellisyden kokemusta.

Tulosten perusteella ikääntyneiden yksilölliset rutiinit ja päivittäiset toiminnot ovat tärkeitä elementtejä ikääntyneiden hyvinvoinnin tukemisessa ja itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa. Ikääntyneiden arki rakentuu vahvasti rutiinien ja toimintojen ympärille.

Ikääntyneet kokevat itsenäisyyden säilyttämisen kannalta tärkeäksi saada päättää päivittäisistä rutiineista, kuten pukeutumisesta, aikatauluista, ruokailusta ja arjen askareisiin osallistumisesta itse ja ne lisäävät itsenäisyyden tunnetta. Osallistuminen pieniin askareisiin, kuten tiskaamiseen ja kasvien hoitoon, tuo merkityksellisyttä ja parantaa ikääntyneiden kokemaa elämänlaatua. Ikääntyneet eivät halua olla pelkästään hoivan kohteita vaan he haluavat edelleen olla hyödyllisiä.

Vaikka heidän toimintakykynsä on voinut heiketä saavat he liikunnasta ja luonnossa olemisesta lisää hyvinvointia. Ikääntyneet voivat jopa kokea terapeuttisena astioiden pesemisen ja piha-alueen hoidon. Työntekijät ovat tärkeässä roolissa näiden rutiinien luomisessa. Se vaatii heiltä herkkyyttä ja ikääntyneiden toiveiden kunnioitusta, jolloin he voivat merkittävästi edistää itsemääräämisoikeuden toteutumista.

Sosiaaliset suhteet tuovat iloa ikääntyneiden elämään. Erityisen merkityksellistä on yhteisöllisyyden kokemukset muiden asukkaiden kanssa. Arkea rikastuttavia ovat ystävyyssuhteet, vuorovaikutus työntekijöiden kanssa ja erilaiset kulttuuritapahtumat. Näihin osallistumisen vapaaehtoisuus tukee itsemääräämisoikeutta. Ikääntyneiden elämänlaadun kokemukseen vaikuttavat merkittävästi yhteisö ja vertaistuki.

Jotta ikääntyneiden oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat voivat tukea itsemääräämisoikeuden toteutumista on ne tunnistettava ja huomioitava. Tärkeiksi elementeiksi nousi ikääntyneen oma huone ja henkilökohtainen kokemus omasta itsestä. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen on riippuvainen siitä, miten hyvin työntekijät huomioivat ikääntyneen yksilölliset piirteet ja pystyvät integroimaan ne arkeen.

Ikääntyneen oma huone on tärkeä itsemääräämisoikeuden ja identiteetin ilmentämisen väline. Oman huoneen merkitys tuli voimakkaasti esille teemahaastatteluissa. Oma huone tarjoaa yksityisyyttä ja turvallisuuden tunnetta sekä antaa mahdollisuuden toteuttaa omaa persoonallisuutta ja ylläpitää tottuja elämäntapoja. Haastateltavat kertoivat oman huoneen yksilöllisestä merkityksestä ja sen koettiin olevan kodinomainen tila, jossa omat tavarat, kuten kirjat, vahvistivat heidän identiteettiään ja autonomiaansa. Oman huoneen oven sulkeminen

lisäsi heillä merkittävästi yksityisyyden hallinnan tunnetta ja vahvasti kokemusta itsemääräämisoikeuden toteutumisesta.

Kokemukseen omasta itsestä ikääntyneillä liittyi vahvasti kieli, identiteetti ja itsearvostus. Ikääntyneet arvostavat teemahaastattelujen aineiston perusteella joustavuutta ja sopeutumiskykyä. He odottavat myös itseltään empatiaa muita kohtaan, rauhallista kommunikointia ja toisten ihmisten valintojen kunnioittamista. Äidinkieli on tärkeä osa identiteettiä ja koetua itsemääräämisoikeutta. Lisäksi itsearvostus iän myötä vahvistaa ikääntyneiden henkilökohtaista arvokkuutta.

Ikääntyneiden voimavarat ja elämäntilanne vaikuttavat olennaisesti itsemääräämisoikeuden toteutumiseen. Työntekijät voivat vaikuttaa ikääntyneiden osallisuuteen tunnistamalla ja dokumentoimalla heidän yksilölliset toiveensa ja tapansa. Työntekijät toivat esille validaatiokoulutuksen merkityksen, tämä osaaminen korostui erityisesti konfliktien ratkaisemisessa ja ennaltaehkäisyssä. Jotta ikääntyneen tahtoon perustuva päätöksenteko voidaan mahdollistaa, on läheiset otettava mukaan prosessiin, kuitenkin ikääntyneen tahdon mukaisesti. Työntekijöiden jatkuva koulutus ja vertaistuki ovat tärkeitä osaamisen kehittämiseksi ja työssäjaksamisen tukemiseksi.

8 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys

8.1 Luotettavuus

Toimintatutkimus yhdistää tutkimuksen ja käytännön työelämän, jonka takia se on luonteva valinta tutkimusstrategiaksi tähän kehittämistoimintaan. Valintaa ohjasi käytännöllinen intressi lisätä ymmärrystä ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumisesta sekä luoda ja vahvistaa itsemääräämisoikeutta tukevia toimintatapoja ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Tarkoituksena ei ole yleistää tuloksia vaan syventää itsemääräämisoikeuden ymmärrystä. Tutkimuksella haluttiin saada tietoa kehittämistoiminnan pohjaksi. (Heikkinen ym. 2023, luku 1.) Tutkimuksessa hyödynnettiin toimintatutkimuksen metodologiaa syklisessä prosessissa, joka mahdollisti jatkuvan oppimisen sekä reflektion (Kananen 2014, 20-22). Toimintatutkimuksen luotettavuutta vahvasti opinnäytetyön tekijän osallistuminen käytännön kehittämistyöhön sekä kehittämistoiminnan syklisyys, jossa havainnot ja kokemukset palautettiin useasti tutkimuksen ja toiminnan väliin. Tämä varmisti, että kehittämistoimenpiteet perustuvat ymmärrykseen ja käytännön havaintoihin. Luotettavuutta lisäsi ryhmämessujen aikana saatu tieto, joka vahvasti näkemystä, jonka mukaan kehittämistoimenpiteet vastaavat ikääntyneiden ja työntekijöiden tarpeita ja kokemuksia.

Teemahaastattelu valittiin joustavana aineistonkeruumenetelmänä, joka huomio ikääntyneiden alentunut kognition. Tarkoituksena ei ollut kerätä laajaa ja yleistettävissä olevaa aineistoa vaan lisätä ymmärrystä ja saada vastauksia valittuihin teemoihin. (Kiviniemi 1999, 74-76). Teemahaastatteluissa keskustelun joustava eteneminen tarjosi ikääntyneille mahdollisuuden vastata kysymyksiin omassa tahdissaan ja omien kykyjensä mukaisesti. Haastattelut toteutettiin ikääntyneen omassa huoneessa. Tutussa ja turvallisessa ympäristössä oli myös helpompi muistaa ja kuvata arjen tilanteita (Ojasalo ym. 2015, 4.2). Syventävät ja tarkentavat kysymykset ovat mahdollisia käytettäessä teemahaastattelua. Tämä auttoi rikastuttamaan aineistoa ja se toi esille haastateltavien näkemyksiä ja kokemuksia. Haastattelutilanteissa keskityttiin selkeästi rajattuun teemaan, joka helpotti keskustelun ohjaamista ja antoi haastateltaville tilaa ilmaista itseään, samalla kun haastattelija pystyi pitämään keskustelun valituissa teemoissa. (Hirsjärvi & Hurme 2022, luku 4.2.; Kananen 2014, 87-97.) Yksilöhaastattelut valittiin rauhallisen ja häiriöttömän ilmapiirin takaamiseksi sekä tasapuolisen osallistumisen varmistamiseksi.

Kehittämistoiminta oli säännöllisesti esillä ympärivuorokautisen palveluasumisen yksikön tiimikokouksissa ja keskusteluissa. Työntekijöiden osallistaminen koko kehittämistoiminnan ajan lisäsi heidän motivaatiotaan osallistua kehittämistyöhön, mikä ilmeni muun muassa ryhmämessuille varatun ajan pidentymisenä heidän aloitteestaan. Ryhmämessut olivat opinnäytetyön tekijälle uusi osallistava menetelmä, mutta ne sisälsivät elementtejä aiemmin käytetyistä menetelmistä. Työntekijöiden muodostamia ryhmiä muokattiin jonkin verran, jotta varmistettiin ryhmiin tarvittava osaaminen ja riittävä kielitaito. Ryhmämessuissa havaittiin toimiva ryhmädynamiikka, mikä heijastui yksikön korkeahkosta henkilöstötyytyväisyydestä. Opin- näytetyön tekijä kiersi ryhmissä varmistaen, että tehtävänannot olivat selkeitä ja että jokaisen ryhmän jäsenen näkemykset tulivat huomioituiksi ja kuulluiksi. Työntekijöiden kielitaidon haasteet ratkaistiin käyttämällä Google kääntäjää ja tekoälyä. Kaikki ryhmämessuille osallistuneet työntekijät olivat aidosti kiinnostuneita ja sitoutuneita kehittämistyöhön, mikä vahvisti menetelmän toimivuutta.

Dokumentoinnin tarkkuus lisää toimintatutkimuksen luotettavuutta, tämä mahdollistaa myös ulkopuolisen arvioinnin. Tulokset pohjautuvat aineistosta esille nouseviin asioihin, ei opin- näytetyön tekijän omiin näkemyksiin. Tuloksia arvioidaan suhteessa kehittämishankkeen omiin tavoitteisiin. (Kananen 2014, 134-137.)

8.2 Eettisyys

Toimintatutkimuksen ja kehittämistyön vastuullisuus ja eettisyys korostuivat, sillä tavoitteena oli edistää haavoittuvassa asemassa olevien ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019) ohjeiden mukaan ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet painottavat tutkittavien vapaaehtoisuutta ja informoitua

suostumusta. Tutkimusasetelma suunniteltiin siten, ettei se aseta ikääntyneitä epäsuotuisaan asemaan. Kehittämistoimintaan osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen, ja ikääntyneille annettiin selkeää ja ymmärrettävää tietoa kehittämistoiminnasta. Ikääntyneet saivat informaatiokirjeen, suostumuslomakkeen ja heidän kanssaan käytiin teemahaastattelu ja kehittämishanke keskustellen läpi ennen varsinaisia haastatteluja. Heille kerrottiin, että he saattoivat missä tahansa vaiheessa halutessaan jättäytyä pois toiminnasta ilman seurauksia. Ikääntyneiden suostumuksella läheisille lähetettiin informaatiokirjeet. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikkien läheiset tavoitettiin. Haastateltava, jonka läheistä ei tavoitettu oli kuitenkin kykenevä itsenäiseen päätöksentekoon, eikä tämän tilanteen katsottu aiheuttavan hänelle haittaa.

Teemahaastatteluihin valittiin ympärivuorokautisen palveluasumisen yksikön ikääntyneitä, joiden kognitio oli riittävä myös itsenäisen päätöksen tekemiseen. Osallistujia kohdeltiin kunnioittavasti ja oikeudenmukaisesti, ja tämä heijastui valittuihin työskentelytapoihin. Ikääntyneiden yksityisyyttä suojeltiin tarkasti: henkilötietoja ei kerätty, koska ne eivät olleet tarpeen tulosten tai kehittämistoiminnan kannalta. (Heikkilä, Jokinen & Nurmela 2008, 44-45; Tuomi & Sarajärvi 2018, 155-156.)

Haastateltavien anonymiteetti varmistettiin huolellisesti siten, ettei opinnäytetyössä mainittu, mistä ympärivuorokautisen palveluasumisen yksiköstä oli kyse. Aineiston analyysi toteutettiin siten, että yksittäisiä haastateltavia ei ollut mahdollista tunnistaa. Tutkimusaineisto analysoitiin huolellisesti, ja koko kehittämisprosessia arvioitiin monipuolisesti. Tulosten raportointi oli rehellistä, tarkkaa ja perusteltua, mikä lisäsi tutkimuksen luotettavuutta. (Heikkilä ym. 2008, 44-46.) Teemahaastatteluista kertyneen materiaalin käsittelystä ja säilytyksestä huolehdittiin aineistohallintasuunnitelman mukaisesti (liite 3), joka laadittiin ARENE (2019) ohjeiden mukaisesti. Kehittämistoiminta ei vaatinut eettistä ennakoarviointia Tutkimuseettiseltä neuvottelukunnalta, sillä tutkimus ei sisältänyt eettisiä riskejä.

Erityisesti teemahaastattelut ja ryhmämessut vaativat eettistä tarkkuutta opinnäytetyön tekijän toimiessa samaan aikaan johtajana ja tutkijana. Teemahaastattelut suunniteltiin siten, että ne tarjosivat ikääntyneille mahdollisuuden ilmaista näkemyksiään vapaasti ja yksityisesti. Haastattelutilanteissa huomioitiin ikääntyneiden yksilölliset tarpeet ja toimintakyky. Ryhmämessut loivat yhteisöllisen ja tasavertaisen tilan, jossa kaikkien mielipiteet pyrittiin huomioimaan tasapuolisesti. Molemmat osallistavat yhteiskehittämisen menetelmät perustuivat vapaaehtoisuuteen ja luottamuksellisuuteen. Osallistujien mielipiteitä ei ohjailtu tai alisteista valta-asetelmaa vahvistettu. Menetelmät tukivat itsemääräämisoikeutta ja vahvistivat luottamusta tutkimusprosessiin.

Opinnäytetyön raportin kirjoittamisessa on hyödynnetty tekoälyä. Sitä on käytetty vieraskielisen materiaalin kääntämisessä, tekstin kirjoitusasun tarkistuksessa, tekstin selkiyttämisessä ja

vaihtoehtoisten ilmaisutapojen etsinnässä. Tekoälyä ei ole käytetty tekstin sisältöön, tulkitaan tai analyysiin.

9 Pohdinta

Kehittämistoiminnan aihe on ajankohtainen ja tarpeellinen. Kehittämistyön tarkoituksena oli kuvata ikääntyneiden kokemuksia itsemääräämisoikeuden toteutumisesta ja luoda toimintamalli sen vahvistamiseksi. Kehittämistyön tavoitteena oli tuottaa tietoa, jonka avulla voidaan vahvistaa ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista ympärivuorokautisessa palveluasumisessa. Toimintamallin tavoitteena oli helpottaa työntekijöiden työtä kuvaamalla toimintamallin keskeiset elementit ja itsemääräämisoikeutta tukevat toimenpiteet. Tutkimuksen metodologiset ratkaisut, kuten teemahaastattelujen joustavuus ja anonymiteetin varmistaminen, vahvistivat työn luotettavuutta ja tukivat kehittämistyön tavoitteita.

Teemahaastattelut osoittautuivat toimivaksi tiedonkeruumenetelmäksi ikääntyneiden kohdalla, sillä menetelmän joustavuus mahdollisti keskustelun ruotsiksi haastattelijan varmistessa ensin käänntösten oikeellisuuden. Ennakkoluulot ikääntyneiden kognition vaikutuksista aineiston laatuun osoittautuivat vääriksi, ja haastateltavat antoivat runsaasti merkityksellistä tietoa. Tulokset korostavat, että ikääntyneet voivat jakaa kokemuksiaan ja ajatuksiaan, kun heidän erityistarpeensa huomioidaan haastattelutilanteissa.

Toimintatutkimuksen keskeiset tulokset osoittavat, että ikääntyneiden itsemääräämisoikeus toteutuu parhaiten asukaslähtöisen lähestymistavan kautta, jonka lisääminen mahdollistaa yksilöllisten tarpeiden ja arvojen huomioimisen. Haastattelut ikääntyneiden kanssa toivat esille, kuinka ympäristö ja organisaation toimintatavat vaikuttavat merkittävästi itsemääräämisoikeuden toteutumiseen. Erityisesti hoitosuhteen laatu ja työntekijöiden asenne korostuivat tärkeinä tekijöinä. Organisaatioiden ja ympäristöjen tulisi mukautua ikääntyneiden tarpeisiin, ei päinvastoin. Ikääntyneiden tarve mielekkäälle tekemiselle nousi selkeästi esille. Ikääntyneet pitivät arvokkaana osallistumista arkiaskareisiin, kuten ruoanlaittoon ja siivoamiseen. Nämä tuottivat heille mielihyvää. Kehitettyä toimintamallia voidaan soveltuvin osin hyödyntää myös muissa ikääntyneiden asumisyksiköissä. On tärkeää huomioida, että tulokset heijastavat tämän yksikön toimintakulttuuria ja ovat työntekijöiden pitkäjänteistä kehittämistyön tulosta, mikä selittää osaltaan myönteisiä tuloksia. Myös teemahaastatteluihin valitut ikääntyneet ovat voineet valikoitua niin, että tulokset näyttävät positiivisina.

Tässä kehittämistoiminnassa korostui ikääntyneiden ja työntekijöiden välisen vuorovaikutuksen merkitys itsemääräämisoikeuden tukemisessa. Asiakassuhteiden merkitystä korostaa myös Ruuskanen-Parrunkosken tutkimus (2018, 164-177), jonka mukaan ikääntyneiden ja työntekijöiden välinen yhteistyö voi parhaimmillaan muodostua jaetuksi toimijuudeksi, jossa

ikäntynyt kokee hallitsevansa itseään koskevia päätöksiä yhdessä työntekijöiden kanssa. Ruuskanen-Parrunkoski tuo tutkimuksessaan esiin myös arkivallan, jossa ikääntyneen valta liittyy päivittäisten toimintojen päätöksentekoon. Karvonen-Kälkäjän (2012, 389-392) tutkimus korostaa, että ikääntyneiden mahdollisuudet vaikuttaa kasvavat, kun heille annetaan tilaa esittää mielipiteitään palvelujen toteuttamisesta. Myös kansainväliset tutkimukset tukevat näitä näkemyksiä osoittaen, että ikääntyneen osallistuminen päätöksentekoon ja suunnitteluun vahvistaa kokemusta arvokkaasta ikääntymisestä (Fenton 2014). Bynum (2014, 216-230) on tutkinut ikääntyneiden osallistumista päätöksentekoon. Johtopäätöksissä hän korostaa vuorovaikutustaitoja ja niiden kehittämistä sekä tarvetta lisätä työntekijöiden aikaa, jotta nämä voivat selvittää ikääntyneiden arvoja, tavoitteita sekä mieltymyksiä päätöksenteon tueksi. Bynumin havainnot tukevat opinnäytetyössä kehitettyä toimintamallia, jossa vuorovaikutukseen panostaminen ja sen kehittäminen ovat keskeisiä kehittämiskohteita.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella sosiaalisen tuen merkitys ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumisessa on suuri. Ruuskanen-Parrunkosken (2018, 164-177) mukaan ikääntyneet kokevat vallankäytön merkitykselliseksi etenkin, kun he voivat itse päättää sosiaalisten suhteiden ja muiden resurssien käytöstä. Tämä havainto tukee myös tässä opinnäytetyössä esille nousutta tarvetta vahvistaa ikääntyneiden vaikutusmahdollisuuksia arjen päätöksentekotilanteissa. Saadessaan osallistua sosiaaliseen vuorovaikutukseen omien valintojensa kautta voidaan vahvistaa itsemääräämisoikeutta.

Pirhosen (2017, 9-10) tutkimus hyvästä elämästä ympärivuorokautisessa hoidossa tukee tämän opinnäytetyön havaintoja asukaslähtöisyyden ja itsemääräämisoikeuden merkityksestä. Pirhosen tutkimuksessa todettiin, että ikääntyneen elämänhistorian ja persoonallisuuden lisäksi myös hoivakodin rutiinit ja työntekijöiden asenteet vaikuttavat siihen, miten yksilöllisesti ikääntynyttä kohdellaan. Tämä tuli esille myös tässä tutkimuksessa, jossa ikääntyneet korostivat saavansa osallistua heitä itseään koskevaan päätöksentekoon. Esimerkiksi ruokailuun ja päivittäisiin askareisiin liittyvissä päätöksissä mukana oleminen koettiin tärkeänä ja itsemääräämisoikeutta vahvistavina elementteinä.

Paanasen, Lindholmin ja Suhosen (2022, 375-396.) tutkimus hoivakotien rajoituksista osoitti, että ikääntyneet eivät usein pääse osallistumaan rajoituksia koskevaan keskusteluun, mikä heikentää heidän osallisuuttaan. Tässä opinnäytetyössä raportoitiin havainnoista, joissa ikääntyneet toivat esille heidän ymmärtävän keskustelujen jälkeen rajoitusten perusteet. Tämä helpotti ikääntyneiden negatiivisia tunteita ja vahvisti itsemääräämisoikeuden kokemusta. Paanasen ym. tulosten perusteella ympärivuorokautisessa palveluasumisessa käytänteet voivat johtaa tilanteeseen, jossa läheisillä ei ole aitoa mahdollisuutta osallistua päätöksiin tai tehtäviin rajoituspäätöksiin. Tarpeellista on kehittää toimintamalleja, joissa ikääntyneet ja heidän läheisensä osallisuutta lisätään ja heidät otetaan aidosti mukaan päätöksentekoon. Haastattelut osoittivat, että avoin keskustelu ikääntyneiden ja työntekijöiden välillä

helpottaa mahdollisia konflikteja. Läheisten kokemuksia ei kuitenkaan kartoitettu tämän kehittämishankkeen aikana.

Kehittämistoiminnan aikana havaittiin tarve lisätä työntekijöiden osaamista ja vuorovaikutustaitoja, jotta itsemääräämisoikeuden toteutumista voitaisiin paremmin tukea. Aaltonen, Ahola ja Villa (2021) korostavat työntekijöiden jatkuvan koulutuksen merkitystä, erityisesti eettisten dilemموjen kohtaamisessa sekä itsemääräämisoikeuden ja turvallisuuden välisen tasapainon löytämisessä. Aaltonen ym. ovat tutkineet ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden toteutumista ympärivuorokautisen palveluasumisen piirissä henkilöstön näkökulmasta. Tutkimus toi esille, kuinka henkilöstö tasapainoilee itsemääräämisoikeuden, turvallisuuden ja käytännön työjärjestelyjen välillä. Tämän kehittämishankkeen aikana työntekijät kertoivat samasta ilmiöstä. Myös Sipiläisen (2016, 48-56) mukaan työntekijöiden hyvinvointiin ja koulutukseen panostaminen näkyy myös ikääntyneiden hoidon laadussa ja kaltoinkohtelun vähentymisenä, se parantaa vuorovaikutusta ja vahvistaa ikääntyneiden toiveiden parempaa huomioimista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista. Sosiaali- ja terveysministeriö on tarkistellut vuosilta 2018-2022 ikääntyneiden itsemääräämisoikeuteen liittyviä oikeuskäytäntöjä sekä kantelu- ja valvontaratkaisuja. Raportin mukaan (Kölhi & APO 2023, 23-27) itsemääräämisoikeuden toteutuminen edellyttää henkilöstön koulutusta, rajoitustoimenpiteiden käytön selkeyttämistä sekä kirjaamisen ja seurannan kehittämistä. Nämä havainnot tukevat tämän opinnäytetyön tuloksia, joissa korostui työntekijöiden tarve selkeille toimintamalleille ja suunnitelmallisuudelle itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa. Kehitetty toimintamalli tarjoaa konkreettisia keinoja vastata näihin tarpeisiin ja auttaa työntekijöitä toimimaan eettisesti arjessa. Vuonna 2021 julkaistussa KAKS-säätiön raportissa (Kangasniemi ym. 2021) tuotiin esille, että hoidon laiminlyönnit ikääntyneiden palveluasumisessa vaikuttavat paitsi itsemääräämisoikeuteen myös ihmisarvoisen hoidon toteutumiseen. Jotta ikääntyneiden henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumista voidaan parantaa, on tunnistettava paremmin keinot, joilla voidaan tähän vaikuttaa. Ammattilaisten, esihenkilöiden, palvelun tuottajien ja ostajien sekä valvovien viranomaisten vastuut on määriteltävä selkeästi ja niiden toteutumista on seurattava säännöllisesti.

Opinnäytetyöprosessi vahvisti ymmärrystä ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden merkityksestä ja toimintatutkimuksen mahdollisuuksista kehittämistyössä. Kokemus korosti osallistujien tarpeiden huomioimisen tärkeyttä ja työntekijöiden sitoutumisen lisäämistä heitä kuuntelemalla.

Tutkimusprosessin myötä esille nousi tarve jatkotutkimukselle, joka keskittyisi ikääntyneiden läheisten näkemyksiin ja rooliin itsemääräämisoikeuden tukemisessa. Tämä on erityisen tärkeä aihe haavoittuvassa asemassa olevien ikääntyneiden kohdalla, jotka eivät aina pysty itse tekemään kaikkia päätöksiään. Läheisten osallistuminen voi vahvistaa autonomian toteutumista, ja heidän näkemyksensä voisivat rikastaa toimintamallien kehittämistä entisestään.

Kehittämistoiminnan aikana havaittiin tarve lisätä työntekijöiden osaamista ja vuorovaikutustaitoja. Työntekijöiden jatkuva koulutus parantaisi valmiuksia kohdata eettisiä haasteita.

Lähteet

- Anttonen, A., Häikiö, L & Valokivi, H. 2012. Vastuu, valinta ja osallistuminen sosiaalipalveluissa. Vanhushoivapolitiikan muutos ja arkinen hoivavastuu. Teoksesta Lehto, J., Palukka, H., Haveri, A. & Anttonen, A. 2012. Julkisen ja yksityisen rajalla: Julkisen palvelun muutos. Tampere. Tampere University Press.
- Colliander, A. & Ruoppila, I. 2018. Ikäihmisten voimavarat myöhäisessä iässä: Vanhenemis-
muutokset 75 vuotta täyttäneillä: ikäihmisten elämänlaadun ylläpitämisen ja kehittämisen
mahdollisuuksia: palvelut hyvän vanhenemisen edistämiseksi. Hankasalmi: Psykosoft
- Eskola, J., Lätti, J. & Vastamäki, J. 2018 Teemahaastattelu: Lyhyt selviytymisopas. Teoksesta
Valli, R. & Aarnos, E. 2018. Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 1, Metodien valinta ja aineistonke-
ruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 5., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hart, E. & Bond, M. 1995. Action research for health and social care: A guide to practice.
Buckingham: Open University Press.
- Hautakorpi, J. 2023. Asumispalveluyksiköissä pandemia-aikana toteutetut tapaamisrajoitukset
perusoikeuksien kannalta. Oikeustiede-Jurisprudentia, 56, pp. 5-79.
- Heikkinen, H.L.T., Kaukko, M., Kiilakoski, T., Huttunen, R., Mutanen, A., Friman, M. & Nuuti-
nen, L. 2023. Suuntauksia ja Tulkintoja. Teoksessa Heikkinen, H. L. T., Kaukko, M., Friman,
M., Salo, P., Kiilakoski, T., Huttunen, R., . . . Kemmis, S. 2023. Toimintatutkimus: Käytännön
opas. Tampere: Vastapaino.
- Heikkinen H., Kontinen, T. & Häkkinen, P 2006. Toiminnan tutkimisen suuntauksset. Teoksesta
Heikkinen, H. L., Rovio, E., Tynjälä, P., Kakkori, L., Huttunen, R., Tiihonen, A., . . . Kiila-
koski, T. 2006. Toiminnasta tietoon: Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat.
Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Heikkinen, H. 2018. Toimintatutkimus: Kun käytäntö ja tutkimus kohtaavat. Teoksesta Valli,
R. & Aarnos, E. 2018. Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 1, Metodien valinta ja aineistonkeruu: vi-
rikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 5., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Heikkinen, H. & Jyrkämä, J. 1999. Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa Heikkinen, H. Huttu-
nen, R. Moilanen P. (toim.) Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja nä-
köaloja. Juva: Atena Kustannus.
- Heikkilä, A., Jokinen, P. & Nurmela, T. 2008. Tutkiva kehittäminen: Avaimia tutkimus- ja ke-
hittämishankkeisiin terveysalalla. Helsinki. WSOY Oppimateriaalit.

- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2022. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. 2. painos. Helsinki. Gaudeamus.
- Ihalainen, J. & Kettunen, T. 2016. Turvaverkko vai trampoliini. Sosiaaliturvan mahdollisuudet. 10. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Kananen, J. 2014. Toimintatutkimus kehittämistutkimuksen muotona. Miten kirjoitan toimintatutkimuksen opinnäytetyönä? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja -sarja. Jyväskylä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Karvonen-Kälkämä, A. 2017. Vanhuksen hoiva ja sitä tukevat sosiaalipalvelut. Teoksessa Mäki-Petäjä-Leinonen, A. & Karvonen-Kälkämä, A. 2017. Vanhuusoikeuden Perusteet.
- Karvonen-Kälkämä, A. 2012. Unohtuuko vanhus? Oikeustieteellinen tutkimus hallintosopimuksen asianosaissuhteista vanhuksen vaikuttamismahdollisuuden näkökulmasta. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Kaukko, M. & Kiilakoski, T. 2023 Toimi hyvin; Toimintatutkimuksen eettiset kysymykset. Teoksesta Heikkinen, H. L. T., Kaukko, M., Friman, M., Salo, P., Kiilakoski, T., Huttunen, R., . . . Kemmis, S. 2023. Toimintatutkimus: Käytännön opas. Tampere: Vastapaino.
- Kess, K. 2023. Itsemääräämisoikeus sosiaali- ja terveydenhuollossa. Helsinki: Alma Talent.
- Kiviniemi, K. 1999 Toimintatutkimus yhteisöllisenä projektina teoksesta Huttunen, R., Heikkinen, H. L., Aaltola, J., Syrjälä, L., Jyrkämä, J., Kiviniemi, K., Moilanen Pentti, R. 1999. Siinä tutkija missä tekijä: Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena.
- Kuusela, P. 2005. Realistinen toimintatutkimus: Toimintatutkimus, työorganisaatiot ja realismi. Helsinki: Työturvallisuuskeskus.
- Kölhi, T. & APO. 2023. Ikääntyneiden itsemääräämisoikeutta koskeva oikeudellinen aineisto 2018-2022. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Niemi, K., Kiilakoski, T. & Kaukko, M. 2023 Suunnittelu ja toteuttaminen teoksesta Heikkinen, H. L. T., Kaukko, M., Friman, M., Salo, P., Kiilakoski, T., Huttunen, R., . . . Kemmis, S. 2023. Toimintatutkimus: Käytännön opas. Tampere: Vastapaino.
- Ojasalo, K., Moilanen, T. & Ritalahti, J. 2015. Kehittämistyön menetelmät: Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. 3.-4. painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Pahlman, I. 2003. Potilaan itsemääräämisoikeus. Helsinki. Edita.

Rovio, E., Klemola, U., Lautamatti, L. & Tiihonen, A. 2006. Toimintatutkimuksen ohjaaminen. Teoksesta Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Salo, U-M. Simalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksesta Aaltonen, S., & Högbacka, R. 2015. Umpikujasta oivallukseen: Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Nuorisotutkimusseura: Nuorisotutkimusverkosto.

Salonen, K., Eloranta, S., Hautala, T. & Kinos, S. 2017. Kehittämistoiminta ja kehittämisen menetelmiä ammatillisessa korkeakoulutuksessa. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Tiensuu, P., Aalto-Heinilä, M. & Mäki-Petäjä-Leinonen, A. 2023. Itsemääräämisoikeus: Teoriasta käytäntöön. Tampere: Vastapaino.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta: Näkökulmia kehittämissprosessiin, osallistumiseen ja tiedontuotantoon. Tampere. Tampere University Press.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Ylikarjula, S. 2011. Vanheneminen kielletty? Elämänkokemuksen puolustus. Helsinki: Kirjapaja.

Vilka, H. 2021. Tutki ja kehitä. 5., päivitetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Sähköiset lähteet

Aaltonen, M, Ahola, S & Villa, S 2021. Itsemääräämisoikeus ikääntyneiden ympärivuorokautisissa palveluissa. Ihmisoikeuskeskuksen julkaisuja, no. 4/2021, Ihmisoikeuskeskus. Viitattu 23.11.2024 https://bin.yhdistysavain.fi/1586428/G1TemXOK4sG2Zatkyzf00VkkR8/IMO-ra-portti_2021_FI.pdf

Arene ry. 2019. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Viitattu 17.11.2024. <https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/AMMATTIKORKEAKOULUJEN%20OPINN%C3%84YTET%C3%96IDEN%20EETTISET%20SUOSITUKSET%202020.pdf?t=1578480382>

Bynum et al 2014. Participation of Very Old Adults in Healthcare Decisions. Med Decis Making. 2014 February; 34(2): 216-230. doi:10.1177/0272989X13508008 Viitattu 21.6.2024. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24106235/>

Eduskunnan oikeusasiamies. 2021. Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2020. Helsinki: Eduskunnan oikeusasiamies. Viitattu 11.2.2024 <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42383/2020-fi/b5bc6780-d9cd-41a7-adb6-2f0a5dc29b5f>

Eduskunnan oikeusasiamies. 2022. Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2021. Helsinki: Eduskunnan oikeusasiamies. Viitattu 21.6.2024. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/K_18+2022.pdf

Eduskunnan oikeusasiamies. 2023. Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2022. Helsinki: Eduskunnan oikeusasiamies. Viitattu 21.6.2024. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/K_11+2023.pdf

Eduskunnan oikeusasiamies, 2.12.2013. Ratkaisu Dnro 4913/4/12. Viitattu 21.6.2024 <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/4913/2012>

Eduskunnan oikeusasiamies, 30.6.2014. Ratkaisu Dnro 1214/4/13. Viitattu 21.6.2024 <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/1214/2013>

Eduskunnan oikeusasiamies, 25.3.2015. Ratkaisu Dnro 39/4/14 Viitattu 20.6.2024 <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/39/2014>

Elo, S. & Kyngäs, H. 2008. The qualitative content analysis process. Journal of Advanced Nursing 62(1): 107-117. Viitattu 24.11.2024 <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/neli.laurea.fi/18352969/>

Fenton, Sarah-Jane 2014: Ageing and agency: The contested gerontological landscape of control, security and independence and the need for ongoing care and support. Birmingham University. Viitattu 21.6.2024. <https://www.birmingham.ac.uk/Documents/research/policy-commission/healthy-ageing/5-Ageing-and-agency-control-and-independence-updated.pdf>

HE 108/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Viitattu 21.6.2024. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140108>

Ihmisoikeuskeskus. 2020. Ikääntyneiden itsemääräämisoikeus. Viitattu 23.11.2024 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/vanhusten-oikeudet/ikaantyneiden-itsemaaraamisoikeus/>

Kangasniemi M., Leino-Kilpi H., Moilanen T., Papinaho O., Siipi H., Suominen S. & Suhonen R. 2021 Hoidon laiminlyönnit ikääntyneiden ympärivuorokautisessa palvelussa - itsemääräämisoikeus ja ihmisarvoinen hoito. KAKS Kunnallisan alan kehittämissäätöön Julkaisu 48. Viitattu

21.6.2024. <https://kaks.fi/wp-content/uploads/2021/12/hoidon-laiminlyonnit-ikaantyyvien-ymparivuorokautisessa.pdf>

Kuntaliitto 2021. Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi vanhuspalvelulain sekä eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta. Viitattu 20.6.2024. <https://www.kuntaliitto.fi/lausunnot/2021/lausunto-luonnoksesta-hallituksen-esitykseksi-vanhuspalvelulain-seka-eraiden-siihen>

Kuula, A. 2006 Toimintatutkimus. Luku 5.4.Kokonaisuudesta Anita Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Viitattu 21.6.2024. https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_4.html

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvluista 980/2012. Viitattu 20.6.2024. <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2012/20120980>

Laki potilaan asemasta ja oikeudesta 1992/785. Viitattu 20.6.2024. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. Viitattu 21.6.2024. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Paananen, J., Lindholm, C. & Suhonen, R. 2022. Rajoittamisesta keskusteleminen muistisaira-
aan hoivakotiasukkaan omaisten kanssa hoitoneuvotteluissa. Gerontologia, 36(4), pp. 375-
396. doi:10.23989/gerontologia.111866. Viitattu 21.6.2024. <https://journal.fi/gerontologia/article/view/111866/75086>

Paananen, J. & Luodonpää-Manni, M. 2023. Läheisten kokemuksia vuorovaikutuksesta hoito-
henkilöstön kanssa ympärivuorokautisessa hoidossa. Hoitotiede, 35(3), pp. 264-278. Viitattu
24.11.2024. <https://journal.fi/hoitotiede/article/view/137293/85382>

Pirhonen, J., Sciences, Y. t. -. F. o. S. & Tampere, U. o. 2017. Good Human Life in Assisted
Living for Older People: What the residents are able to do and be. Tampere University Press.
Viitattu 24.11.2024. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/101042/978-952-03-0416-4.pdf?sequence=1>

Ruuskanen-Parrukoski, P. 2018. Palveluasuminen ikääntyneen asumisen kontekstina: Tapaus-
tutkimus ikääntyneiden toimijuudesta sekä vallasta ja sosiaalisista suhteista. Rovaniemi: La-
pin yliopisto. Viitattu 24.11.2024. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63106/Ruuskanen-Parrukoski_Pirkko_ActaE_231pdfA.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Seetharaman, K. 2020. 'I am making a difference': Understanding advocacy as a citizenship
practice among persons living with dementia. Journal of Aging Studies. Volume 52, March

2020, 100831. Viitattu 20.6.2024. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0890406520300013>

Sipiläinen, H. 2016. Hoitohenkikökunnan käsityksiä vanhusten kaltoinkohtelusta ympärivuorokautisen hoidon yksiköissä. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. Viitattu 24.11.2024. https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/16326/urn_isbn_978-952-61-2132-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sirola-Korhonen, K. & Taipale, T. 2024. Osallistavat menetelmät: Vinkkejä ja virikkeitä kouluttajalle. Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry. Viitattu 24.11.2024. https://www.ksl.fi/app/uploads/2024/01/OsallistavatMenetelmat_A4_saavutettava_22122023.pdf

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Viitattu 20.6.2024. <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2014/20141301>

Sosiaali- ja terveysministeriö 2024. Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen. Viitattu 20.6.2024 <https://stm.fi/itsemaaraamisoikeuden-vahvistaminen>

Suomen perustuslaki 731/1999. Viitattu 20.6.2024 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

THL 2024. Ikääntyneiden laitos- ja asumispalvelujen asiakkaat yhteensä vuosien 2014-2023 loppussa. Viitattu 20.6.2024. <https://thl.fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/ikaantyneet/sosiaalihuollon-laitos-ja-asumispalvelut>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarvointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 3/2019. Viitattu 17.11.2024. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf

Valvira 2024. Itsemääräämisoikeus. Viitattu 20.6.2024 <https://valvira.fi/sosiaali-ja-terveydenhuolto/itsemaaraamisoikeus>

Tämän tekstin kieliasun muokkaamisessa on hyödynnetty ChatGPT:tä.

Kuviot

Kuvio 1: Esperi Caren toimintaympäristö ja strategia	9
Kuvio 2: läkkäiden laitos- ja asumispalvelujen asiakkaat yhteensä vuosien 2014-2023 lopussa (THL 2024)	11
Kuvio 3: Kehittämistoiminnan vaiheet	18
Kuvio 4: Kehittämistoiminnan aikataulu.....	19
Kuvio 5: Ohjaavat kysymykset ryhmä3	22
Kuvio 6: Esimerkki ryhmämessujen tiivistetystä tuotoksesta.....	23
Kuvio 7: Yhdistävä luokka, pääluokat ja yläluokat.....	25
Kuvio 8: Pääluokan ”Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana” ylä- sekä alaluokat”	26
Kuvio 9: Yläluokka ”Terveydenhuollon järjestelyt ja hoitosuhde”	26
Kuvio 10: Yläluokka ”Itsemääräämisoikeus ja päätöksenteko”	29
Kuvio 11: Yläluokka ”Sosiaalinen tuki”	32
Kuvio 12: Ryhmä1; ”Ympäristö ja organisaatio itsemääräämisoikeuden tukijana”	34
Kuvio 13: Pääluokan ”Rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin perustana” ylä- sekä alaluokat	36
Kuvio 14: Yläluokka ”Toiminnallinen hyvinvointi ja päivittäiset rutiinit”	36
Kuvio 15: Yläluokka ”Voimavarat.....	38
Kuvio 16: Ryhmä 2; ”Rutiinit ja päivittäiset toiminnot hyvinvoinnin perustana”	41
Kuvio 17: Pääluokan ”Oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat” ylä- sekä alaluokat” ...	43
Kuvio 18: Yläluokka ”Oma huone”	43
Kuvio 19: Yläluokka ”Kokemus omasta itsestä”	45
Kuvio 20: Ryhmä 3; ”Oma elämäntilanne ja yksilölliset voimavarat”	47
Kuvio 21: Yläluokka ”Voimavarat ja henkilökohtainen elämäntilanne”	48
Kuvio 22: Toimintamalli ikääntyneen itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ympärivuorokautisessa palveluasumisessa	49
Kuvio 23: Alkukartoitus	50
Kuvio 24: Päivittäisten rutiinien suunnittelu osana palveluntoteuttamissuunnitelmaa	51
Kuvio 25: Ympäristön ja organisaation tuki	52
Kuvio 26: Hoitosuhteen vahvistaminen, ammatillinen tuki ja osaamisen kehittäminen	54
Kuvio 27: Säännöllinen arviointi ja jatkuva dialogi	55

Liitteet

Liite 1: Tutkittavan informointilomake.....	72
Liite 2: Tutkimukseen osallistuvan suostumuslomake	75
Liite 3: Aineistonhallintasuunnitelma.....	77

Liite 1: Tutkittavan informointilomake

TIEDOTE TUTKIMUKSESTA

Itsemääräämisoikeuden tukeminen ympärivuorokautisessa palveluasumisessa.

Pyyntö osallistua tutkimukseen

Opinnäytetyönä toteutettavan kehittämistoiminnan tavoitteena on kehittää eräälle Esperin hoivakodille toimintamalli ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Kehittämistoiminnan tarkoituksena on kerätä ikääntyneiltä ja työntekijöiltä tietoa heidän näkemyksistään itsemääräämisoikeuden toteutumisesta. Saatua tietoa hyödynnetään kehitettäessä hoivakodin toimintaa itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi.

Olemme arvioineet, että sovellutte tutkimukseen, koska uskon teidän voivan kertoa hoivakodin arjessa itsemääräämisoikeuden toteutumisesta ja voivanne tuoda esille toiveenne sen vahvistamiseksi eri keinoin. Tämä tiedote kuvaa tutkimusta ja teidän osuuttanne siinä. Perehdyttyänne tähän tiedotteeseen teille järjestetään mahdollisuus esittää kysymyksiä tutkimuksesta, jonka jälkeen teiltä pyydetään suostumus tutkimukseen osallistumisesta.

Vapaaehtoisuus

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Kieltäytyminen ei vaikuta samaan hoivaan. Jos päätätte peruuttaa osallistumisenne tai olla osallistumatta tutkimukseen, teille ei aiheudu tästä mitään kielteisiä seuraamuksia. Voitte myös jälkikäteen perua osaltanne aineiston käytön. Jos teillä on kysyttävää tai jokin seikka vaivaa mieltänne, käännyttehän alla mainittujen yhteys henkilöiden puoleen.

Jos hyväksytte osallistumisenne tähän tutkimukseen, pyydämme teitä antamaan suullisen ja kirjallisen suostumuksesi ensimmäisen nauhoitetun haastattelun aikana, jossa käymme läpi kaikki suostumuslomakkeen kohdat. Luemme teille suostumuslomakkeen ennen haastattelua ja tallennamme suostumuslomakkeen ja haastattelun salasanalla suojatulle tietokoneelle. Pidämme salassa kaikki henkilötiedot, joita keräämme osallistujista tutkimuksen aikana. Nimenne sekä muiden keskustelussa esiin tulevien henkilöiden nimet salataan, eivätkä ne näy tai tule esille missään vaiheessa tutkimusta.

Tutkimuksen tarkoitus

Opinnäytetyönä toteutettavan kehittämistoiminnan tavoitteena on kehittää erääseen Esperi Hoivakotiin toimintamalli ikääntyneiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Kehittämistoiminnan tarkoituksena on kerätä ikääntyneiltä ja työntekijöiltä tietoa heidän näkemyksistään itsemääräämisoikeuden toteutumisesta. Saatua tietoa hyödynnetään kehitettäessä hoivakodin toimintaa itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi.

Tutkimuksen toteuttajat

Kehittämistoiminta on osa opinnäytetyötä. Tutkimuksen on hyväksynyt Esperi Care. Tutkimuksessa noudatetaan Suomen hyvää tieteellistä käytäntöä ja tietosuojalainsäädäntöä.

Tutkimusmenetelmät ja toimenpiteet

Tutkimukseen kuuluu ikääntyneelle suunnattu 1 teemahaastattelu. Haastattelun arvioidaan kestävän 1 tunnin, joka voidaan keskeyttää aiemmin ikääntyneen toiveesta. Työntekijät osallistuvat 1-3 työpajaan.

Salassapito

Pidämme salassa kaikki henkilötiedot, joita keräämme osallistujista tutkimuksen aikana. Nimenne sekä muiden keskustelussa esiin tulevien henkilöiden nimet salataan, eivätkä ne näy tai tule esille missään vaiheessa tutkimusta. Haastattelu tallenteet ja muistiinpanot säilytetään tutkimuksen ajan salasanalla suojatussa tietokoneessa, jota vain opinnäytetyön tekijä voi käyttää. Aineisto hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

Kustannukset ja niiden korvaaminen

Tutkimukseen osallistuminen ei maksa teille mitään. Osallistumisesta ei myöskään makseta erillistä korvausta.

Tutkimuksen hyödyt ja haitat tutkittavalle

Tutkimuksen avulla voidaan parantaa ikääntyneen itsemääräämisoikeuden toteutumista hoivakodissa. Tutkimuksella ei arvioida aiheuttavan haittaa asukkaille tai työntekijöille.

Tutkimustuloksista tiedottaminen

Tutkimustuloksista julkaistaan opinnäytetyöraportti. Raportti julkaistaan Theseus - tietokannassa sekä Esperi Care -konsernissa.

Lisätiedot

Pyydämme teitä tarvittaessa esittämään tutkimukseen liittyviä kysymyksiä tutkijalle.

Tutkijoiden yhteystiedot

Opinnäytetyön tekijä

Nimi: Kirsi Rusila

Puh. 050 540 3342

Sähköposti: Kirsi.Rusila@student.laurea.fi

Tutkimuksesta vastaa / opinnäytetyön ohjaaja

Titteli: Tuntiopettaja

Nimi: Annu Haho

Korkeakoulu: Laurea

Puh.

Sähköposti: annu.haho@laurea.fi

Liite 2: Tutkimukseen osallistuvan suostumuslomake

TUTKIMUKSEEN OSALLISTUVAN SUOSTUMUSLOMAKE

Allekirjoittanut..... suostuu osallistumaan tutkimukseen
"Esperi Caren Itsemääräämisoikeuden tukeminen ympärivuorokautisessa palveluasumisessa."

Tutkimuksen tarkoitus on selitetty minulle suullisesti. Osallistun tutkimukseen vapaaehtoisesti. _____

1) Annan luvan haastattelujen nauhoittamiseen sekä suostun tällaisten tallenteiden käyttöön tutkimustarkoituksissa. _____

2) Ymmärrän, että haastattelu kirjoitetaan puhtaaksi ja että siitä poistetaan kaikki tunnistetiedot ml. henkilötiedot ennen kuin tiedot analysoidaan. Tutkimusaineistosta ei voi tunnistaa henkilöitä. Tutkimusaineistoa käsittelevät ainoastaan hankkeen opinnäytetyön tekijä.

3) Ymmärrän, että kerätty aineisto hävitetään tutkimuksen päättyttyä.

Ymmärrän, että voin milloin tahansa vetäytyä tutkimuksesta ilman seuraamuksia. Olen tietoinen, että voin jälkikäteen pyytää poistamaan antamani haastattelun. _____

Allekirjoitus (suullinen suostumus annettu)

Päiväys

Osallistujan nimen selvitys

Liite 3: Aineistonhallintasuunnitelma

AINEISTONHALLINTASUUNNITELMA

Suunnitelman tekijä: Kirsi Rusila

Opinnäytetyön nimi: Itsemääräämisoikeuden tukeminen ympärivuorokautisessa palveluasumisessa.

Opinnäytetyön toimeksiantaja:

Suunnitelma laadittu: 11.2.2024

1. Aineiston yleiskuvaus

1.1. Aineiston kuvaus: Kerättävä tai olemassa oleva aineisto ja sen ominaisuudet

Opinnäytetyön aineisto kerätään ympärivuorokautisessa palveluasumisessa asukkaiden teema-haastattelujen avulla. Haastatteluihin kutsutaan aluksi 3-4 henkilö ja niitä jatketaan tarvittaessa. Haastattelut pidetään kasvokkain nauhoittaen teamsillä sekä puhelimella. MP4-tiedostot säilytetään opinnäytetyön tekijän tietokoneella salasanan takana. Haastattelut litteroidaan mahdollisimman nopeasti word-tiedostoksi. Työntekijöiden työpajojen tuotoksina tulleet post-it laput siirretään word tiedostoiksi jatkokäsittelyä varten.

1.2. Aineiston laadun varmistaminen

Haastatteluihin valmistaudutaan huolellisesti ja ennakkoon tehdään testihaastattelu varmistuen haastattelun rungon toimivuus testaten tallennusvälineet. Haastattelut nauhoitetaan kahdella välineellä, jotta varmistetaan äänityksen onnistuminen. Aineiston laatu varmistetaan valitsemalla sopivimmat henkilöt organisaatiosta ja haastattelut toistetaan samanlaisina litteroiden sanatarkasti.

2. Eettiset periaatteet, lainsäädäntö ja henkilötietojen käsittely

2.1. Henkilötiedot ja tietosuojan huomioiminen

Onko aineistossasi suoria tai epäsuoria henkilötietoja: kyllä

Onko aineistossasi arkaluonteisia henkilötietoja: ei

Opinnäytetyössä noudatetaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Haastatteluihin osallistuminen on vapaaehtoista ja lupa nauhoitukseen pyydetään. Henkilötiedot poistetaan litteroidusta aineistosta ja anonymiteetti varmistetaan. Taustatietoja ei kerätä. Tutkimuksen taustat kerrotaan haastateltaville. Tutkittavien henkilötietoja ei kerrota.

2.2. Päävastuu henkilötietojen käsittelystä eli rekisterinpitäjyys

Opinnäytetyön tekijä on rekisterinpitäjä eli päävastuullinen henkilötietojen käsittelyssä.

2.3. Tietosuojan edellyttämät ilmoitukset

Opinnäytetyössä ei kerätä henkilötietoja sisältävää aineistoa. Haastateltavien suostumus kysytään opinnäytetyön aineiston hankintaan.

2.4. Eettistä ennakoarviointia edellyttävät tutkimusasetelmat opinnäytetyössä

Eettinen ennakoarviointi tehdään koska opinnäytetyö on ihmiseen kohdistuvaa, ei-lääketieteellistä kehittämistoimintaa. Opinnäytetyötä varten haastellaan ikääntyneitä ympärivuorokautisen palveluasumisen asukkaita teemahaastattelun avulla sekä heidän hoivaansa osallistuvia työntekijöitä työpajoissa. Eettinen ennakoarviointi pyydetään Pääkaupunkiseudun ammattikorkeakoulujen ihmistieteiden eettiseltä toimikunnalta.

2.5. Miten hallinnoit käyttämäsi, tuottamasi ja jakamasi aineiston oikeuksia?

Oikeudet aineistoon on vain tutkimuksen tekijällä. Tutkimustulokset eivät ole salassa pidettäviä, mutta niitä käsittelee vain opinnäytetyön tekijä.

3. Aineiston dokumentointi

3.1. Aineiston dokumentointi

Valmis opinnäytetyö julkaistaan theseus.fi-sivustolla. Haastatteluaineisto tallennetaan tekijän henkilökohtaiselle työkoneelle, joka on suojattu salasanalla. Haastatteluaineisto tuhoetaan työn valmistuttua.

3.2. Aineiston järjestys ja eheys

Aineisto tallennetaan tutkimuksen tekijän työpaikalta eli työnantajalta saamalle henkilökohtaiselle tietokoneelle, jossa ne ovat onedrive-pilvipalvelussa. Pilvipalvelussa ne ovat varmuuskopioituina eivätkä tietokoneen verkkolevyllä.

4. Tallentaminen ja tietoturva opinnäytetyöprosessin aikana

Aineistoon on pääsy vain opinnäytetyöntekijällä. Tietokone on suojattu salasanalla ja tietokoneetta säilytetään huolellisesti.

5. Aineisto opinnäytetyön valmistuttua: tuhoaminen, säilyttäminen tai mahdollinen jatkokäyttö ja avaaminen

Tutkimusaineisto on tallennettuna opinnäytetyöntekijän tietokoneen kautta Onedriveen ja materiaalit tuhoetaan poistamalla ne kaikkialta tietokoneelta työn valmistuttua.

6. Tehtävät ja vastuut

Opinnäytetyön tekijä vastaa yksin aineistonhallinnasta kokonaisuudessaan.